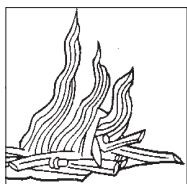

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2013. szeptember
XX. évfolyam 3. szám

Füst gomolygott a víz felett, szénporszag szállt a Duna-parton. A kéményeket hiába bújtatták óriásfenyők közé, nyakuk minduntalan kikandikált, ontotta a fekete karikákat. Tervezőjük nem sejtette, hogy a tornyok tetejéről remek kilátás nyílik majd a közelben épülő UTE stadionra. (Ezt csak Hrabal hőse, Pepin bácsi próbálhatta volna ki, ő azonban sosem járt Újpesten, kizárólag a nymburki sörgyár kéményét mászta meg.)

A füst valójában az ivóvíz miatt szállt az egekig. Szén hajtotta a vízmű át-emelőit, szivattyúit és minden berende-

zését. Az újpestiek közkútjaiba, a kerti csapokba, a fővárosi házak fali kútjaiba, a mosdókba százhusz év óta a megyeri gépházon keresztül pumpálják a vizet. A Duna szűrt hullámai mesterséges labirintuson keresztül kerülnek a vezetékrendszerbe.

A kerítés előtt két kalapos kubikos kuporog, talán alkalmi munkát remélnék. A kapu még zárva, műszakváltásra várnak. Mindketten emlékeznek az 1892-es kolerajárványra. Egy évvel később épült fel a vízmű, ahol a gépkezelők a hordalékkal teli folyó vizét mérnöki irányítással megszeliítik, és akár az alkimisták az aranyat, úgy állítják elő Újpest és a főváros kristálytisza ivóvizét. □ *Barta Flóra*

Vízmű épül Káposztásmegyeren

„Községünk egész területe oly szerencsés helyzetben van, hogy mindenütt a legkitünőbb forrásvizet szolgáltatja. A mi területünkön vannak a kimeríthetetlen bőségű és páratlan jóságú káposztásmegyeri források, a melyek már a közel jövőben Budapestet is el fogják látni a már a folyó évben kivitel alá kerülő fővárosi végleges vízművek segélyével, jó ivóvízzel, a mit a fővárosi lakosság mindaddig teljesen nélkülözött.” (Közügy, 1893. február 5.)

„A káposztásmegyeri vízművek területe kisajátító tervének tárgyalása f. hó 6-ára volt kitűzve. Az ujbpesti község házában e célból megjelentek a következők: Károlyi Sándor gróf képviselőtében Ferenczy ügyvéd és Kaprinay jószágigazgató; Pestmegye részéről: Beniczky Lajos t. főjegyző, Holló Lajos és Gulner Gyula megyebizottsági tagok, Kemény Gusztáv főszolgabíró; a fővárosból: Fülöpp Kálmán tiszti ügyész és ott voltak Ujbpest és Rákospalota községek előjárói. Minthogy Ujbpest község részéről azt az aggodalmat hangsúlyozták, hogy a létesítendő vízművek akadályozni fogják Ujbpest tovább fejlődését, a tárgyalást 8 napi időre felfüggesztették, a mely idő alatt helyszíni szemlét végeznek.” (Ujbpesti Ellenőr, 1893. március 12.)

„November 30. óta mélyen a Duna feneke alatt hatalmas alagut köti össze Dunakeszi községet a Monostori-szigettel. Az alagutat a főváros építtette, hogy a Monostori-szigeti vizet áthozzák Dunakeszire s innen a Káposztásmegyeri vízműtelepre. Éppen hat hónapja fogtak a munkához. A dunakeszi oldalon olasz munkások, a szigeti oldalon magyar munkások kezdték meg a munkát, hogy tizenhét méterrel a Duna 0 pontja alatt kössék össze a két partot. 30-án hajnalban ért össze a két csapat s a munkások örömmel ölelkeztek össze a sikerült munka után. Az új alagut 2 méter magas és 530 méter hosszú. Most tettek kísérletet először magyar munkásokkal s örömmel tapasztalták, hogy a magyar munkásokat az alagut furásoknál éppen olyan jól lehet használni, mint az olasz

munkásokat. Az új alagut fő része a káposztásmegyeri vízmű negyedik szakaszának. A Monostori-szigeten huszonkét kutat, Dunakeszin huszonhárom kutat furtak. A negyvenöt kut minden nehézség nélkül 225.000 köbméter vizet szállít naponként. Az új kutak vize tizennégy méter kavicsrétegen szűrődik s kavicsréteg fölött 3-4 méteres elszigetelő agyagréteg van, a mely minden fertőzéstől megvédi a kutak vizét.” (Ujbpesti Közlöny, 1900. december 9.)

„Csőrepedés Ujbpesten. Az ujbpesti Váczi-utat szerdán éjjel igen komoly veszedelem fenyegette. Éjfél felé a Váczi-út elején a járda és az uttest vagy hat méter területen menydörgésszerű robajjal beomlott. Rögtön utána hatalmas vizsugarak törtek föl a magasba és nem tartott csak néhány percre és a Váczi-út elejéről nagy tömegben zuhant a víz a Dunába. A földomlásról a közeli rendőr rögtön értesítette a kerületi kapitányságot, a községi előjáróságot és a vízművek igazgatóságát. Elsőnek a káposztásmegyeri vízművek vezetősége elzáratta a nagy csövet, mivel lehetővé tették a Váczi-uton folyó vizet kiszivattyúzását. Még az éjszaka folyamán fáklyavilág mellett hozzáfogtak a szivattyúzáshoz, de jó ideig nem lehetett megközelíteni sem a beszakadás helyét, mert a beomlott föld súlyától eltörött a gázcső is, egy nagy gázlámpa a gödörbe zuhant és az egész környékre koromsötétség borult. Nagy megfeszítés után reggelre kiszivattyúzták a vizet és ekkor konstataáltak, hogy az 1200 centiméter átmérőjű nagy vízcső, melyet még a Zellerin-gyár fektetett le, eltörött és ez okozta a szerencsétlenséget. Emberéletet szerencsére nem követelt, de ha a beomlás csak pár órával előbb történik, a mikor a villamos vasút még közlekedik, szinte bizonyos, hogy néhány embert is maga alá temetett volna a beomló föld. A csőrepedés kellemetlen következményeképp a fővárosban nagy vízhiány állott be s ami kevés víz van, az is teli van undorító sárral.” (Ujbpesti Közlöny, 1901. január 27.) (Összeállította: Krizsán Sándor, Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECZOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BARTA FLÓRA *doktorandusz*
DR. FÁBRY GYÖRGYNÉ ÁCS
JULIANNA *tanár*
HÉTVÁRI ANDREA *költő, író*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár,*
gimnázium-igazgató
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
JOZEFOWICZ MÁTYÁS *katolikus pap*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi*
adjunktus, tudományos főmunkatárs
(ELTE, MTA ÖK Duna-kutató
Intézet)
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LŐRINCZ RÓBERT *könyvtáros*
MAROSI NAGY LAJOS *presbiter,*
felelős szerkesztő
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-*
gyűjtemény-vezető

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2013. szeptember
XX. évfolyam 3. szám

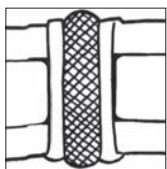

Az újpesti Vízmű (részlet)

1	BARTA FLÓRA <i>Füst a víz felett</i>
	Múltidéző
2	<i>Vízmű épül Káposztásmegyeren</i>
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE ÉS KRIZSÁN SÁNDOR	
	Tanulmány
4	IVÁNYI JÁNOS <i>A Vízművek 120 éves káposztásmegyeri Főtelepe, 1. rész: 1893–1904</i>
7	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Az Ady Endre Művelődési Központ története, 2. rész</i>
	Közlemények
11	HÉTVÁRI ANDREA <i>Újpest sajtótörténete, 1. rész:</i>
<i>Hölgyek Lapja</i>
13	LŐRINCZ RÓBERT <i>Az újpesti Új Századok,</i>
<i>Radnóti Miklós első írásainak közlője</i>
15	MAROSI NAGY LAJOS <i>Száznegyven éves a baptista misszió Újpesten, 2. rész</i>
19	JOZEFOWICZ MÁTYÁS <i>Volt egyszer egy Hattyár Művek</i>
20	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Vaskeréken Újpest „vizesblokkjai”</i>
<i>közt: a 10-es villamos históriája</i>
23	DR. FÁBRY GYÖRGYNÉ ÁCS JULIANNA
<i>Győrszentiváni történet</i>
24	DR. KRISKA GYÖRGY <i>Praktikák az Újpesti Élet-képek</i>
<i>fotópályázatra: térhatású fényképezés</i>
	Híres újpestiek
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Kajlinger Mihály</i>
	Interjú
29	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Nagyapák a közéletből</i>
32	Helytörténeti hírek

IVÁNYI JÁNOS

A Vízművek 120 éves káposztásmegyeri Főtelepe, 1. rész: 1893–1904

A mai főváros területén már a római korban volt vízvezeték, amelynek egy helyreállított szakasza a Szentendrei út nyugati oldalán ma is látható. A budai vár friss vízzel való ellátásáról svábhegyi kutakból ólomcsöveken keresztül Mátyás király gondoskodott. A mai értelemben vett intézményes vízellátás azonban égetően csak az 1866-ban dühöngő kolerajárványt követően került előtérbe. Néhány évtizedig azonban ideiglenes vízellátással biztosították az egyre növekvő város vízigényét. A végleges és koncepcionális kiépítést pénzhiány, politikai csatározások és a hosszú ideig tartó eredménytelen műszaki viták (a természetes, vagy mesterséges szűrés a helyes megoldás) hátráltatták.

Több doboznyi iratanyag tanúskodik a Fővárosi Levéltárban arról, hogy Kajlinger Mihálynak (ill. elődjének, a vízművek korábbi igazgatójának, Wein Jánosnak) nem volt könnyű dolga, amíg elfogadtatta a természetes szűrésű vízre alapozott vízmű tervét. Pest városa 1868-ban William Lindley angol mérnököt bízta meg ideiglenes vízmű létesítésével, amelyet – a mai Országház területén – a Ha-

jós, vagy Flottilla téren alakítottak ki és ez a természetes szűrés rendszeren alapult. A korlátozott víznyerési lehetőség miatt ehhez már közvetlenül a Dunából is emeltek ki vizet, ezért rövidesen az akkori tiszti főorvos (dr. Patrubányi Gergely) azt „bűdösnek [...] növényi szétbomlásban lévő hulladékokkal és állati élősdiekkel” szennyezettnek találta. Ennek következtében 1877-ben pályázatot írtak ki megfelelő mennyiségű és minőségű vizet szolgáltatató vízmű építésére, de ezen – mesterséges szűrésen alapuló – pályázat eredményét, noha arra négy pályamű is beérkezett, a főváros illetékes bizottsága nem találta alkalmasnak kivitelre. Az akkori vízvezetéki igazgató – Wein János bányamérnök – ezzel szemben egy természetes szűrésre alapozott tervet nyújtott be, amit a főváros – a jobbparti (budai) vízvezetéki rendszer építésére – elfogadott. A pesti oldal ellátása változatlanul a Lindley-féle ideiglenes vízmű szolgáltatásán alapult, ami egyre elfogadhatatlanabb lett, ezért Wein 1884-ben előzetes tervet nyújtott be a Káposztásmegyer és Dunakeszi határában a Duna-part mentén természetes szűrésre alapozott végleges vízműre. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa (akko-

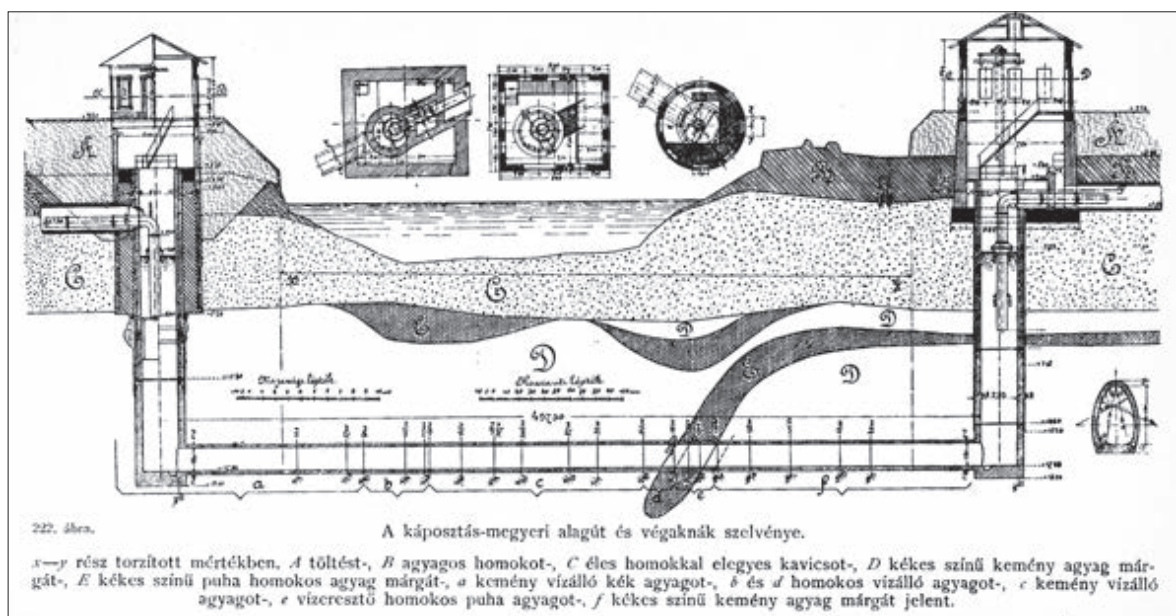

A főtelep első gépházai és tiszti lakóháza, akkor még az ideiglenes léckerítéssel

ri alelnöke báró Podmaniczky Frigyes) ezt alaposan elemezte és bírálta, majd végül a mesterséges szűrők alkalmazására tett javaslatot, olyannyira, hogy az erre a területre 1888. június 19-én kiírt pályázatában ennek megvalósítása volt az első feltétel. Az 1888. dec. 31-i határidőre benyújtott pályázat első helyezettje a koblenzi illetőségű Ernst Grahn, ill. a II. helyezett William Lindley is a mesterséges szűrésű megoldással nyertek, mégis Wein álláspontjának megfelelően vette kezdetét a Káposztásmegyeri Főtelep (Vízmű) kiépítése, miután Bernhard Salbach (drezdai) Szász Királyi Építési Tanácsos irányításával végzett próbafúrások kimutatták, hogy ezen a területen naponta kb. 250.000 m³ jó minőségű, természetes szűrésű víz nyerhető. Wein Jánost 1896-ban nyugdíjazták, utóda – immár vezérigazgatói minőségben Kajlinger Mihály – a korábban még Lindley, majd Wein mellett dolgozó gépészmérnök – lett, aki a fővárosi Műszaki Hivatal megbízásából kidolgozta a végleges Káposztásmegyeri Vízmű tervét, de annak megvalósítása még néhány évig elhúzódott, mivel az 1892-93-ban ismét fellépő kolerajárvány az addig megszokott ideiglenes vízművek bővítését tette szükségessé. Kajlinger tervei szerint azonban megkezdődött a káposztásmegyeri végleges vízű (a Káposztásmegyeri Főtelep) kiépítése is, amely három

szakaszban valósult meg. Az első szakaszt 1893 nyarán, a másodikat 1894 áprilisában helyezték üzembe, míg a harmadik szakasz 1904-ben fejeződött be. A káposztásmegyeri vízű a balparti (pesti) városrész mintegy 400.000 főnyi (1896-os adat) lakosságának 120.000 m³-re tehető napi vízszükségletét elégítette ki. Az első szakaszban a Duna bal partján 4 kútból nyerték a vizet, amit a II. szakaszban a Palotai-sziget 7 kútja követett. Végleges kialakításában a Palotai-szigeten 7, a bal parton 34, a Szentendrei-szigeten 32 kutat építettek meg, a Duna-meder alatt 3 bújtatóval kötötték össze a rendszert, míg a vizet végül 4 gőzüzemű gépházba telepített szivattyúkkal juttatták el 2 db 1200 mm átmérőjű öntöttvas csővel a Nyugati Pályaudvarig.

Tanulságos Kajlinger értekezése a Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye 1895. évi 12. számában, amelyben a Palotai-szigeten fúrt kutak balparti gépházzal való összekötésének műszaki megoldását indokolja. Ennek lényege az, hogy a Duna két partja közti (akkor a Palotai-szigetet kb. 300 m széles folyómeder választotta el a szárazföldtől) távolságot nem a mederbe süllyesztett (öntött) vas csövekkel, hanem a Duna-meder alatt fúrt alagúttal köti össze. Ismeretes, hogy az agyagtalaj jó vízzáró és Káposztásmegyer valamint Dunakeszi térségében – a fúrások szerint – a

A főtelep szifonjának jellemző keresztmetszete a tojásszelvényű (vízvezeték) alagúttal, a kútházakkal, a jellemző talajszelvényekkel és kútház alaprajzokkal

Duna „0” szintje alatt 6,0 – 6,50 m-re már ennek a felső szintje megtalálható, nehezen csákányozható agyagmárga. ill. az ún. kék-agyag alapkőzet. Ebben a rétegben fúrták azt a talpára állított tojásszelvényű alagutat (legnagyobb szélesség 1,20 m, legnagyobb magasság 1,80 m), amely egyben maga a vizet szállító „cső” is. A Palotai-szigeten és a balparti partszakaszon lefúrt (öntöttvas) aknák közötti összeköttetés a közlekedőedények elvén működik. Az alagút teljes hossza kb. 500 m (a szigeten ~20, a balparton ~120 m-rel „megnövelve a meder 300–350 m szélességét). Az alagút fúrását kétoldalról indították, a pesti oldalról ~327 m-t, a sziget felől ~170 m-t haladtak előre, míg az alagút két vége összeért. Mindez a technikai bravúr a budapesti metróépítés előtt csaknem 80 évvel történt (igaz nemzetközi szinten nem előzmények nélkül, ugyanis Londonban a Temze alatt, ill. Chicagóban a Michigan tó alatt hasonló módon már fúrtak alagutat gyalogos közlekedés, ill. víznyerési céllal).

A vízmű területén azonban nemcsak kutak, alagutak, szivattyúk, hanem épületek is épültek, koruknak megfelelő stílusjegyeket hordozva, igényes színvonalon, amelyek már ipari műemlékek. Ezek a gépházak kiváló példái az Újpesten honos homlokzatképzésnek, a nyerstégla és vakolt architektúrának (ilyen

pl. az Árpád, a Károlyi Kórház, Baumgartner iskolái a Tanoda téren az Attila és a Lőrinc utcában, a Postapalota, a Fém- és Faipari Szakiskola). A vízművek kerítése külön építéstechnikai/építészettörténeti kuriózum, ipari méretekben hordozza a szecesszió stílusjegyeit, ilyen mennyiségben ilyen igényes filigrán előregyártott vasbeton szerkezet (díszítőelem) nincs több az országban. Kerítésfűlkéjében oroszlánfejes kút néz a Váci út felé, feltehetően megvalósítása idején közkútként, vagy ivókútként működött, mintegy a Vízművek szimbólumaként, kvázi reklámjaként. Könnyedsége talán Medgyaszai István veszprémi vagy soproni színházán alkalmazott konzoljaihoz hasonlítható. (A kerítést a közelmúltban példamutató módon felújították). „Tiszti” háza egyemeletes, a földszinten falazott, körszegmens ívű boltozott, az emeleten a parkosított környezethez illő kettős faoszlopon felül apácaráccsal díszített árkádos tornáccal, jobbról-balról az épület harmadik tengelyében a lépcsőházakat magában foglaló rizalitokkal. Munkáslakásai földszintes és emeletes épületrészek csatlakozásával vannak kialakítva, előbbiek esetében félköríves záródású tornáccal, visszaidézve az esetlegesen vidékről toborzott családoknak a hazai környezetet. Jó lenne, ha a vízművek területén meglévő építészeti értékek nem esnének a modernizáció áldozatává, az épületek és a környezet változatlan formában megmaradhatna, mint ahogy ez a szándék megmutatkozott a Fóti út – Váci út és környéke szabályozási kerettervének tervtanácsi bemutatóján is, ahol a változás a Váci út nyugati oldalát nem érintette. *(Folytatjuk...)*

A vasbeton kerítés

A tiszti ház eredeti fotója

Az Ady Endre Művelődési Központ története, 2.rész

Ady Endre Művelődési Ház (1965–1977)

A '60-as évek közepére a korábbi évek diktatúrájának ereje is csökkent. 1965 szeptemberében szinte észrevétlenül változott a művelődési otthon neve: Ságvári Endre helyett Ady Endre néven kezdte meg őszi évadját az Árpád úti művelődési ház.

A korábbi évek már megszokott és kialakult tevékenységi formái változatlanul működtek tovább. Néhány újszerű, a politikai enyhüléssel harmonizáló kezdeményezés is helyet kapott az intézményben. Az ifjúsági kultúra klubszerű formái, a középiskolás és dolgozó fiatalok rendezvényei a Derkovits klubban és az Árpád úton zajlottak. Főleg szórakoztató és sportprogramokra korlátozódó estjeik közül legsikeresebb a Kugli együttes által szervezett Rock Péntek volt.

1974-ben indult magányosoknak Nagy József Attila vezetésével a Négy évszak táncos

rendezvénysorozat, mely élőzenés szórakoztató vasárnapesteket jelentett 17-22 óra között, illetve szerda esténként ismeretterjesztő programokat rendeztek az érdeklődőknek. A klubszerű rendezvény keretében kirándulásokat, múzeumlátogatásokat is szerveztek. A tagok életkora 40 és 60 év között volt, a klubvezető célja a magányos emberek egymásra találásának segítése, a különböző programok során egymás minél alaposabb megismerése volt. E program később Vasárnapi Randevű néven a Tavasz utcai épületben is továbbélt. Napjainkban klubszerű formája megszűnt, szórakoztató alkalmként látogatják a résztvevők.

Ady Endre Művelődési és Munkástovábbképző Központ (1977–1989)

A hetvenes évek több jelentős személyi és szerkezeti változást is hozott. Nagy József Attila igazgató nyugdíjba vonulása után, 1977. május 1-jétől Lipták Lászlóné vette át a művelődési ház vezetését.

A felnőttképzés alapvető formái a dolgozók általános, illetve középfokú iskolái lettek, melyekhez a művelődési ház csak esetenként és alkalmi kiegészítő rendezvényekkel kapcsolódott. A főváros munkáskerületei közül elsőként Újpesten, 1974-ben indult

Az Ady Művelődési Ház bejárata

Klubszoba a régi „Ady”-ban

kísérletképpen szakmai képzés, továbbképzés szervezett formában. A közép- és kisebb vállalatok nem rendelkeztek saját kereteiken belül e célra megfelelő kapacitással. Önálló intézmény, az Újpesti Munkástovábbképző Központ szervezte számukra a szakmai tanfolyamokat a Munkaügyi Minisztérium által előírt tematikák és tankönyvek felhasználásával. Működésük során 50 újpesti üzemmel és további 80 egyéb székhelyű vállalattal álltak kapcsolatban. Sikereik nyomán a kerületi tanács 1979-ben közművelődési igazgatás alá vonta a szervezetet, ezzel egy új, eddig nem létező intézményi formát hozva létre. Az összevonás nem ment végbe zökkenőmentesen. A sikeresen, jó anyagi feltételekkel működő oktatási intézmény vezetője, Magyar Józsefné 1972-es nyugdíjba vonulása, (utódja Hargitai Gyula, majd Labáth Sándor lett) a tanács művelődési osztályán zajló személyi változások és a művelődési intézmény új szervezeti és működési szabályzata kidolgozásának időszaka lassította a folyamatot. Mindkét intézmény számára előnytelen, nehézkes szervezet keletkezett, mely sok kompromisszumot igényelt részükről. Végül decemberre alakult ki a végleges forma. Az ÚMK megőrizte szakmai önállóságát, elméleti oktatásai a Veneti-

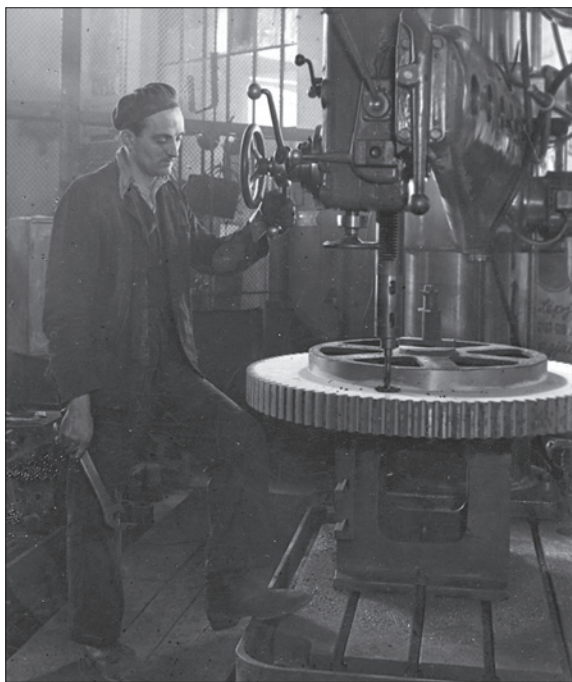
aner utcai iskola három audiovizuális, klubszerűen berendezett tantermében folytak, a gyakorlati képzések kerületünk gyáraiban zajlottak. Kiterjedt kapcsolatokat ápoltak Újpest vállalataival, a Chinoinnal, a Magyar Pamutiparral, a Ganz Danubiusszal, az Országos Bányagépgyártó Vállalattal és más üzemekkel, de a szervezőmunka Észak-Pest üzemekre is kiterjedt. Évente átlagosan 25-30 tanfolyamot szerveztek 18-20 fős részvétellel, vezetőképző, ismeretfelújító, korszerűsítő, illetve betanító-minősítő területeken. A művelődési házzal csak gazdálkodási közösséget képező intézmény működését fékezte, nehézkessé, bürokratikusabbá tette az összevonás. Helyzetüket tovább rontotta, hogy az iskola épületét 1983-ban felújították, bővítették. A következő évben a kerületi kisegítő iskola is itt kapott helyet.

A felgyorsuló gazdaságát szervezési folyamatok, a vállalatok fizetéseképtelenné válása, a termszervezet átalakítása, az oktatási és szociális juttatások leállításai, illetve a gyárak lassú leépítése eredményezte, hogy 1989-ben az Ady Művelődési Központ nem tudta tovább vállalni az oktatás fenntartását. Képzőcéggént Angyalföldön, a József Attila Művelődési Központ mellett működtek tovább.

Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény

Újpest múzeuma, az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény hivatalos besorolás szerint: „közérdekű muzeális gyűjtemény”, engedélyét 1977-ben kapta, mint az Ady Endre Művelődési Ház része. Az intézmény elsődleges feladata a „köz” szolgálata, tevékenysége során a helyi „kollektív emlékezet” tárháza és megőrzője kíván lenni.

Egy kis történelem: Neogrády László tanár, városunk díszpolgára vezetésével 1955-ben a Megyeri úti Általános Iskola helytörténeti szakköre kezdett hozzá Újpest történeti emlékeinek gyűjtéséhez. A lelkes kis társaság a rokonság és a barátok köréből szedegette össze azt az alapot, mely csak iskolai szemléltetés és szakköri feldolgozás céljára volt elegendő. Később a lassan magára találó honismereti klubmozgalom szélesebb körben gyűjtötte az emlékeket. Kerületünk is bekapcsolódott például az emlékezetes „Fekete-fehér igen-nem” című televízióban közvetített vetélkedősorozatba, melynek eredményeként

Az ÚMK forgácsoló szakmunkásképzést is nyújtott

indultak nálunk is az első háború utáni helytörténeti kutatások. Neogrády tanár úr feladata ettől kezdve „csak” az anyag megőrzése, feldolgozása, állagmegóvása volt.

A kis múzeum gyűjtő tevékenységének reneszánsza 1970-es évek közepétől következett be. Újpest városképét ekkor nagyarányú változások jellemezték. A központi városnegyed jó részét (az egyszintes, belsőudvaros komfort nélküli házak mellett sajnos több jobb sorsra érdemes épületet is) lebontották, és lakótelepet építettek a kor divatja szerint. Az őslakosság költözni kényszerült, mégpedig változó szerencsével. Volt, aki Óbudán, volt, aki Újpalotán, mások Budapest távolabbi részén találtak otthonra. Kevesen akadtak, akik helyben kaptak cserelakást.

A gyarapodó gyűjtemény először a Templom utca 5.-ben kapott helyet. Itt már múzeumi működési engedéllyel rendelkezett. Rekonstrukciós munkák miatt többszöri költözés után (üzlethelyiség, iskolai tanterem, tízemeletes lakóház földszinti tároló helyisége), 1985-ben az István út 5.-ben lelt átmeneti otthonra a gyűjtemény, mely a hozzá kapcsolt Berda József és Farkas Aladár Emlékszobák relikviáival is gyarapodott. 1999-ben költözött jelenlegi helyére az intézmény (Berda József u. 48.). Ebben a környezetben megfelelő körülmények között állandó kiállításon mutatja be az önálló Újpest történetét. Évente egy-egy jelentősebb évforduló alkalmával időszakai kiállítást láthat a közönség általában a Polgár Centrumban lévő Újpest Galériában.

Térszínház

Az 1965-ben Bucz Hunor rendező által Csepelen alapított Térszínház 1978 tavaszán lelt otthonra a Derkovits Klubban. Tagjaik érték-mérője tehetségük, szakmai elhivatottságuk volt. A neves amatőr együttes több jelentős színházi bemutatóval jelentkezett, a vásári képmutogató játék szakszerű felelevenítője lett. Több mesejáték és felnőtt színdarab feldolgozása fűződik nevükhöz. A szokásos próbákon, előadásokon kívül programjukba tartoztak közönségtalálkozók, házi muzsikálás, a gyerekek számára dramatikus játszóház is. Mesejátékaikkal nyaranta táborokban, szabadtéri előadásokon (lakótelepi programokon

Sportolj, Napozz, Alkoss, Pihenj, Szórakozz alkalmakon, röviden SNAPSZ-„partikon”) találkoztak a gyerekekkel. Nap, Hold, Csillagok elrablása című előadásuk nívódíjban részesült 1981-ben. 1980-tól tervszerűen; szakmai irodalom gyűjtésével, fordításával, szcenikai műhely létrehozásával építették ki színjátszó bázisukat. Rendszeres szakmai találkozókat, fesztiválokat szerveztek. Részvevői voltak az országos színházi találkozónak: a Néró című commedia dell’arte előadásuk, a Casamarciano gróf kanavászgyűjteménye alapján dramatizált, önálló fejlesztésű zenés komédia volt egyik legnagyobb sikerük. A rögtönzéses módszerrel készült és előadott darabot 150-szer játszották. Jeles ünnepeken rendszeres műsorral léptek fel az Ady Művelődési Központ rendezvényein. Karácsonykor rendszerint 10-15 előadásban mutatták be Betlehemes játékokat. Ezekben az években legtöbbet játszott és legnagyobb sikert elért, felnőtteknek szánt előadásuk Jean-Claude Carrière – Farid Uddin Attar: A madarak tanácskozása és Weöres Sándor: A kétfejű fenevad című tragikomédiája volt. 1983-ban Kiváló Együttes címet nyertek el. A művelődési központtól a Derkovits Klub épületének eladása miatt, 1986 őszén váltak el. Ma is kiválóan működő együttesük végleges otthonra az óbudai Zichy Kastélyban talált.

A művelődési ház vezetésében a ’80-as évtized elején jelentős változások történtek. Lipták Lászlónét időleges megbízással Csatári Ferencné, majd 1983-ban Bálint Judit váltotta, gazdasági vezető Verebélyi Gyuláné lett. A kiscsoportok közül a legjobban működőket is érintették a ’80-as években bekövetkezett

A Helytörténeti Gyűjtemény az István út 5.-ben

változások, melyek a stabil vezetés és megfelelő számú szakalkalmazott munkába állása után megszilárdították az intézmény működését, helyreállították korábban megingott szakmai hitelét.

Fotószakkörök

Gyermek, ifjúsági és felnőtt korcsoportban is működött. A fiatalabb korosztály 1980-ban kezdte meg foglalkozásait a Derkovits Klubban. A gyermekeknél a szakköri tagságot tanfolyam is megelőzte. A foglalkozásvezető Oláh Antal a Stúdium és Derkovits szakkörben egyaránt tevékenykedett. Munkájuk remekül egészítette ki a IV. kerületi Úttörőházban ekkor működő filmklub profilját. A Haller F. G. néven működő felnőtt csoport színvonalas tematika alapján dolgozott, 1954-ben alakult az Árpád út 66.-ban, vezetője Linke Károly volt. 1984-ben költöztek át a Derkovits Klub épületébe. Szoros kapcsolatokat ápoltak több fővárosi és vidéki fotószakkörrel, szakmai előadásokat, tapasztalatcseréket, kihelyezett foglalkozásokat tartottak. A laborálási munkákat, technikai foglalkozásokat mindhárom csoport egy helyen – magas színvonalúan felszerelt laborban végezte, melyhez 1982-től műterem is tartozott. Munkáikat rendszeresen mutatták be kiállítások alkalmával, 1985-ig elsősorban a művelődési házhoz tartozó Mini Galériában (Árpád út 37.-ben). (Az épületet a M3-as metró építése miatt bontották le 1986-ban.) A gyerekek és felnőttek a technikai ismereteken túl természeti, családi, eseményfotózást tanultak, mely a felnőtteknél aktfotózással egészült ki. A témaválasztás egyéb-

ként nem volt szigorúan meghatározott, egyéni ízlésen alapult. Magas színvonalú, országosan elismert munkát végeztek. A felnőtt szakkör tagja volt a Magyar Amatőr Fotóklubok és Szakkörök Szövetségének, Linke Károly a szövetség elnökségében is munkálkodott. 1986-ban az újonnan elkészült Tavasz utcai épületbe költöztek. A változások nem váltak a létszám előnyére, megcsappant a tagságuk. Új feladatokkal – a rendezvények dokumentumfotózásával, kirándulásokkal – próbálták a régi tagokat visszacsalogatni, illetve új érdeklődőket toborozni. A technika fejlődése, a video- és digitális rögzítés megjelenése elvonta az érdeklődők figyelmét, így a csoportból fokozatosan elmaradtak a tagok, majd végül megszűnt a klub.

Újpesti Munkásképző Énekkar

Tagságuk közel ötven fő volt, karnagyuk: Anker Antal, másodkarnagyuk: Kovács Lajos. A hagyományoknak megfelelően társadalmi vezetőség irányította munkájukat. Megalakulásuktól, 1890-től 1976-ig az Újpesti Munkáskörönként volt próbahelyük. Az épületet városrendezési okokból lebontották, ekkor többéves vándorlás kezdődött: az Árpád úti épületben, majd a Derkovits Klubban, aztán ismét az Árpád úti épületben, majd az Úttörőházban kaptak ideiglenes helyet, melyet általában nem tekinthettek sajátjuknak. A helyszűke szülte vándorlásnak a Tavasz utcai Művelődési Központ elkészülte vetett véget. Itteni próbahelyiségüket is meg kellett osztaniuk más csoportokkal, így nagy gondot okozott számukra, hogy kottáikat, egyenruhájukat, relikviáikat, díjaikat nem tudták megfelelő helyen tárolni. Munkásságukat sok fellépés, rendszeres próba, színvonalas kórusmunka jellemezte. 1990-ben 100 éves fennállását ünnepelte az énekkar. Centenáriumukat követően egyrészt magas életkoruk miatt és a munkásdalos hagyományok halványultával jelentősen csökkent létszámuk. Kovács Lajos irányítása alatt lelkes hölgytagok csatlakoztak a csoporthoz, így repertoárjuk is változott, s Újpesti Nyugdíjas Kamarakórus néven működnek tovább. A 2000-es évek elejére a tagságát többnyire hölgyek alkotják. Ennek megfelelően több népdal, népdalfeldolgozás szerepel repertoárjukon. □

Fotókiállítás a Derkovits Klubban

Újpest sajtótörténete, 1. rész: Hölgyek Lapja

A divat és a költészet már a 19. századi olvasóközönséget is foglalkoztatta. Mégis meglepő, hogy elsőként egy ilyen jellegű – ma úgy mondanánk – kulturális és szórakoztató tartalmú periodika látott Újpesten napvilágot az elsőként fellelhető nyomtatott magyar, de német nyelvű újság – az 1876–1896-ig megjelenő Bauzeitung für Ungarn – után. Ez utóbbi elsősorban építészeti hetilapként működött, és főként budapesti épületleírásokat közölt, kiadója és szerkesztője Eduard Kornhoffer volt.

1877. szeptember 23-án jelenik meg tehát az első magyar nyelvű újpesti folyóirat a Hölgyek Lapja sokatmondó címmel. Az alcíme szerint „Szépirodalmi és hölgydivatlap”-ként induló újság hetilapként debütál, amely „Megjelenik minden vasárnap két íven, színes borítékkal és fényes mellékletekkel. [...] Minden hónapban az egyik szám, esetleg két szám, telve lesz a szövegbe nyomott divatképekkel, ábrákkal, szabási-, himzési-, varrási- s egyéb női-munkarajzokkal. Ezen divatszám Párisban fog nyomtatni; a hónap második száma hozni fog mellékletül szintén Párisban készült önálló színes divatképet; a hónap harmadik száma pedig szabás mintát, hangjegyet, képet, vagy egyéb érdekes mellékletet hozand.”

E kedves korabeli ajánlásnak minden bizonnyal örültek a korabeli hölgyolvasók, és multimédia, televízió, internet nem lévén, repesve várták az újabb és újabb Párisban nyomott színes divatmelléleteket, amelyek akkoriban még nem a különböző sminktechnikákról, sztyárpletykákról vagy a plasztikai sebészeti eljárások legfrissebb eredményeiről szóltak, hanem hímzésmintákról és öltözködési tanácsokról. Az ajánlás alatt újabb büszke kijelentés valamivel nagyobb betűfokozattal, mint az eddigiek: „A lap minden divatmelléklete Párisban készül”, s rögtön a címlapról azt is megtudhatjuk, hogy a szerkesztő és kiadó-tulajdonos bizonyos Milassin Vilmos. A hetilap előfizetési díja havonként 1 forint, egész

évre pedig 12 forint volt, és bizonyára minden újabb számmal örömet okozott előfizetőinek és népes olvasótáborának, akiknek köszönhetően tíz évfolyamot érhetett meg, közel 500 megjelent lapszámmal.

Érdeemes mindjárt az első számot kézbe vennünk, melynek Vidéki levelezés c. vezércikke elsőként Ő királyi „Felsége Albrecht főherczeg” látogatását írja le, A király Kassán címmel. Majd a Telephon c. összeállítás első bekezdéserőgtön előre bocsátja: „Előfizetőink, számítva arra, hogy a mai divat szerint, lapunk borítékán eszmecserébe bocsájtkoztatnak egymással, előre is több kérdést küldtek be szerkesztőségünkhöz melyeknek annyival inkább szívesen engedünk tért, mert előfizetőink közt számtalan oly szellemdús hölgy van, kik e rovatot nemcsak kellemessé, hanem érdekessé is tudják tenni válaszaikkal.” Az olvasókba vetett bizalom meghozta gyümölcsét, oly-

Illusztráció az első újpesti magyar nyelvű magazinból, a Hölgyek Lapjából

annyira, hogy a korabeli hölgyolvasók életük, nőiségük, édesanyaságuk és mindennapjaik apró-cseprő gondjait, gondolatait is fontosnak tartották megosztani egymással a lap hasábjain efféle hirdetések formájában:

„Divatos kendőt ohajtok horgolni, azonban nem tudom milyen szín lesz a legmegfelelőbb a divatnak, vagy, ha két színből készítem, milyen két legszebb színt kaphatok a teveszőrfonálból.” Aláírás: „Egy kis leányka”.

„A jövő hóban először megyek, mint nagy leány estélyre, szeretnék melcsokrot viselni eleven virágokból; valjon helyén való lesz-e ez?” – érdeklődik tapasztaltabb hölgytársaitól „Egy 16 éves leány”.

Akadtsz olyan tanácstalan ifjú édesanya is, aki rövid hirdetésen keresztül próbálta megérdeklődni társaitól „Kis gyermeket célszerű-e járó széken tanítani járásra?” S néhány mondat után alaposabban átgondolva a dolgot maga is úgy gondolta, hogy ilyen ügyekben mégiscsak „a természet ösztöne a legjobb irányadó”. Ilyen és ehhez hasonló gondok foglalkoztatták akkoriban a kis és nagy leányokat, mai szóval élve tinédzsereket, akik másfél évszázaddal ezelőtt még azt is kétszer meggondolták, milyen színből készítsenek horgolt kendőt, vagy illendő-e élő virágokból „melcsokrot” viselni az első bálon. Ma már talán különösnek találjuk, hogy a következő újságdalakon palackpostaként sorjáznak – a ma már leginkább sms-ként megszokott – rövid üzenetek, amelyek segítségével akkor még – mobiltelefon és internet hiányában – ily módon igyekeztek egymásnak megüzenni Újpest lakói, hogy a megrendelt függönyök még nem érkeztek meg vagy éppen azt, hogy „K. M. Tekla úrhölgy” nyugodt lehet, a csomagok már úton vannak Kolozsvárra. A csaknem 140 évvel ezelőtti lapot olvasgatva elgondolkodtató, milyen mértékben segítette a nyomtatás, a nyomtatott sajtó – a postai levelezés mellett, amely ma már szintén „idejétmúltnak” tekinthető – az emberek könnyebb és hatékonyabb kommunikációját. S mai szemmel is félreérthetetlenül kirajzolódik, milyen rendkívül fontos közösségi, összetartó ereje volt az első nyomtatott sajtótermékeknek itt Újpesten, az itt lakók életében is.

A Hölgyek Lapja ezután következő hasábjain divattanácsok, öltözékek, hímzés-minták pontos és precíz leírásai következnek.

Megtekinthetjük a gyapottal való hímzést, az elegáns Princess ruhát, melynek hosszú uszályát „tíz lapos ráncz képezi” és sok szép, ma már leginkább múzeumban látható finom holmit. Királykisasszony-világ – mondhatnánk, s az ember ámulattal nézi sorra a légiesebbnél légiesebb, nőiesebbnél nőiesebb divattrend ékes bizonyítékait a 20. század női nadrágforradalma után.

Minden bizonnyal még a legfinomabb irodalmi ízlésnek és igényeknek is megfelelt a következő, már-már költői ihletettséggű írás: „A nyár az ősszel egyesül, mintha koros férj fiatal nejét takargatná. A napernyőt esernyő váltja fel, s ha kibukkan is egy-egy vékony napsugár a felhők közül, senki sem rejtőzik annak melege elől. A legyezők szépen pihenőre indulnak, be a szekrénybe, könnyű szövetű ruhák a mórhoz hasonlóan megtették kötelességüket. Feledve lesznek hosszú időre és más irányban nyilvánul tetszésünk, s változó ízlésünk meghódol az új divatnak, melyet jövőre részletezünk. Sz” A nem mindennapi, költői vénával megáldott cikkíró szerényen mindössze egy „Sz” kezdőbetűt biggyeszt cikke alá, a mai olvasó számára ezáltal a teljes ismeretlenségbe burkolózva.

A lap ezután, az alcím ígéretéhez híven, irodalmi összeállítással folytatódik, melynek élén az első számban egy Tóth Kálmán vers áll. Vértesi Arnold A titok c. elbeszélése után egy kellemes párizsi látogatásról írt tárcá következik Andrea de Vigny tollából, s mivel a keresztnév Európában elsősorban férfinévként használatos, csak találgathatunk, valóban hölgy írta-e az utazásról és öltözködési dilemmákról íródott habkönnyű sorokat. Hírekkel, rövid tudósításokkal, színházi rovattal zárul a Hölgyek Lapjának első száma. Majd a nemzeti színházban és a népszínházban (így csupa kisbetűvel) tartott előadások méltatása után megtudhatjuk, hogy „Bárá Vesselényi Farkasné szül.” Meg azt is, hogy „Pozsonyban e hó végén fényes esküvő lesz. Gróf Wallenstein Oszvald keresztúri birtokos fogja oltárhoz vezetni a dúsgazdag Schaffgotsch Mari grófnőt. Az esküvőre az egész főrangú világ készül.” Ennyi jó hír után méltán gondolhatjuk, hogy a Hölgyek Lapját talán még a mai hölgyeknek is érdemes lenne kézbe venni.

(Folytatjuk...)

LŐRINCZ RÓBERT

Az újpesti Új Századok*, Radnóti Miklós első írásainak közlője

„Bocsásson meg, de most nem hozhattuk a verset, mert lapunk nívója azáltal, hogy nyomtatásban jelen meg ezemtől, nagyon nagy mértékben fog emelkedni. Kísérlelj meg azonban az írást és főleg vigyázzon a verstani szabályokra. Az egyenlőtlen szótagszámú verssorokban is kell ám rendszerességnek lennie. Ön pedig erre semmit nem adott!” A fenti elutasítást Halassy Károly újpesti tanár írta lapjának, az Új Századoknak 1926. november 1-i számában. A szerkesztői üzenetek között megjelent sorok a 17 éves Glatter Miklósnak szóltak, aki ekkor már közel egy éve a lap munkatársának számított, több versét is közölte a nagy múltú visszatekintő újpesti diákújság. A „mindenható” főszerkesztő, Halassy tanár úr nem gondolhatta, hogy Magyarország majdani egyik legismertebb költőjének, Radnóti Miklósnak egyik beküldött anyagát utasítja vissza.

Halassy Károly 1909-ben, 18 éves korában, Rákospalotán alapította meg az Új Századok névre keresztelt szépirodalmi folyóiratát, melyben nagyrészt az általa elnökölt palotai Madách Imre Önképző Kör fiatal tagjainak írásait közölte, köztük Flatt Zsókiát, kinek versei néhány évvel később Ady, Babits, vagy Szép Ernő költeményeivel együtt szerepeltek egy, a Légrády testvérek által kiadott antológiában. A nyomtatott technikával készülő lapot azonban az első világháború kirobbanása „elnémította”. Az időközben a budapesti Aradi utcai felsőkereskedelmi iskolában tanárként elhelyezkedő Halassy Újpestre költözött, s új lakhelyén, a Széchenyi és Vasút (ma: Görgey) utcák sarkán nyilvános gyorsíró szakiskolát is indított. (A mai SZTK-val szemben nyíló egykori Széchenyi utcát a hatvanas-hetvenes évek lakótelep-építési hulláma eltüntette.) 1922 végén, 1923 elején Halassy – immár újpesti iskolájának lapjaként – újraindította az Új Századokat, továbbra is szem előtt tartva az

újság egykori célját: „a költészetet meg kell menteni az elposványosodástól, [...] a rombolástól, s a haladás útját a hagyomány tiszteletében kell megkeresni.” A szerkesztési munkálatok Halassy lakásában zajlottak, sőt a nyomtatás is – a kissé fellengzősen – Sokszorosító Iparnak nevezett házi nyomdában történt. A lap hallatlan népszerűségnek örvendett a diákság körében, a húszas évek közepén volt olyan időszak, amikor 880 megrendelővel büszkélkedhettek.

Halassy tanár úr azonban nemcsak az irodalomnak, hanem a testedzésnek is nagy támogatója volt. Az általa szervezett diák-futballcsapat, a Halassy SC Újpest legjobb ifjúsági csapatának számított, és soraiban olyan játékos is tudhatott, mint a későbbi újpesti legenda, Jávör (Jakube) Pál. S az, hogy Radnóti Miklós Halassy Károly és az Új Századok látókörébe került, talán a futballnak is köszönhető. A Halassy SC által szervezett felsőkereskedelmi iskolák bajnokságában meghatározó szerepet játszottak a VI. kerületi Izabella utcai iskola labdarúgói, köztük Schwott Lajos, valamint az akkor még eredeti nevén, Glatterként szereplő Radnóti Miklós. Az Újpesten élő Schwott (aki évtizedek múlva a Ludas Matyi vezető grafikusaként vált ismertté) remek rajzainak köszönhetően hamarosan a Halassy Károly körül csoportosuló diák írók, művészek, vagyis az Új Századok munkatársai közé került, s 1923-tól kezdve gyakran készített grafikákat a lapnak. Schwott

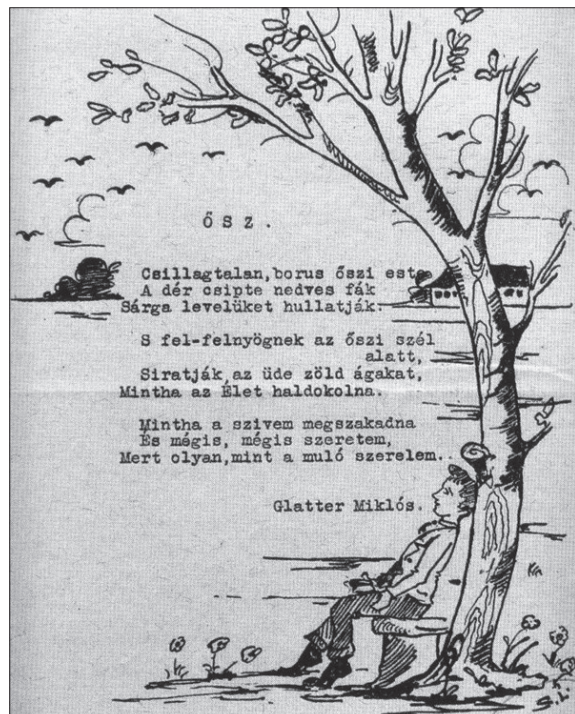
Az Új Századok folyóirat címlapjának részlete 1926-ból

1925-ben szóló Halassy-nak osztály- és csapattársa, Glatter Miklós költői kísérleteiről, s a szerkesztő rögtön anyagot kért a fiatal „költőpalántától”. A beküldött versek megtetszhettek neki, hisz az első, *Ősz* címmel (Schwott Lajos illusztrációjával díszítve) le is hozta lapja 1926. január 15-i számában. Ez volt Radnóti Miklós első nyomtatásban megjelent költeménye. (Első nyomtatott prózája azonban még korábbra tehető, s az is az *Új Századok* hasábjain látott napvilágot. 1925. szeptember 15-én a lap G. M. monogrammal közölte a „Mi szeretnék lenni?” című írást, mely Schwotték visszaemlékezése szerint ugyancsak Radnóti tollából származik.) Glatter Miklós tehát az *Új Századok* munkatársa lett, s 1927 tavaszáig többször megfordult az újpesti, Széchenyi utcai vadregényes kerttel övezett házban, és részt vett a Halassy dolgozószobájában álló hosszú asztal körül zajló szerkesztőségi üléseken. A bemutatkozó verset követően a lap még kilenc írást közölt Radnótitól (nyolc költeményt: *Megfutott a tél*, *Rügyfakadás*, *Vágyak*, *A bolond és a hold*, *Halálfeje előtt*, *Az élet harcosa vagyok én*, *Többet akarok*, *Miért?...* és egy elbeszélést: *Kis ember kis tragédiája*). Ez az adat azonban csak az újság

hiányosan fennmaradt példányai alapján számolt, elképzelhető, hogy a nem ismert lapszámok is tartalmazhattak Radnóti-írásokat. A szigorú kritikusként ismert Halassy felismerte tehát a fiatal költő tehetségét (talán senki sem kapott a lapban ekkora nyilvánosságot), ám a fentebb idézett szerkesztői üzenet azt mutatja, hogy senkinek sem lehetett bérelt helye az *Új Századok* hasábjain. Az 1927. február 1-én megjelenő szám egyszerre négy Radnóti verset is közölt (természetesen Glatter Miklós néven), ám a további számokban nem találkozunk többet a fiatal költő nevével. Radnóti egyre inkább a Margitsziget fedett sétányán szerveződő kulturális diákmozgalom, a Balassa Bálint Irodalmi Kör szellemi holdudvarába kerül, s írásai is a társaság által kiadott *Haladás* című folyóiratban, s más diáklapokban jelennek meg. Az újpesti kapcsolat véget ért.

Az *Új Századok* sem működött már sokáig. Újpesti iskoláját Halassy, az újonnan bevezetett egységes gyorsírási gyakorlat miatt kénytelen volt megszüntetni. Budapesti tanári állását is feladva 1927-ben iskolaalapítási kérelmet nyújtott be az Újpesti Királyi Tanfelügyelőségen, s ugyanez év szeptemberében Dunakeszi-Alagi Nyilvános Magán Polgári Fiúiskola néven a szomszédos Alagon indított oktatási intézményt. Az *Új Századok* ezután még egy számmal jelentkezett, majd megszűnt. Hegyeshalmi Halassy Károly sohasem tudta meg, hogy az egyik legnagyobb magyar lírikus első irodalmi lépéseit segítette. 1930-ban – 39 évesen – váratlanul elhunyt.

Radnóti Miklós *Új Századok*-ban megjelent versei nemcsak az első jelentkezés miatt számítanak a mai napig kuriózumnak, hanem azért is, mert döntő többségüket a költő összes költeményeit tartalmazó kötetek legújabb kiadásai sem tartalmazzák. A Halassy lapjában megjelent munkákat Botka Ferenc a *Kritika* 1980 januári számában közreadta, így ezek közlésétől itt eltekintünk. Írásunk a tragikus sorsú költő és Újpest rövid ideig tartó kapcsolatára szeretett volna rávilágítani, hisz Halassy Károly és az *Új Századok* Radnóti költészetének indulását városunkhoz kötik. □

Radnóti (Glatter) Miklós: *Ősz* című verse, Schwott Lajos illusztrációjával

*A lap címe korabeli helyesírással *Új Századok*.

MAROSI NAGY LAJOS

Száznegyven éves a baptista misszió Újpesten, 2. rész

Újpest városának lakossága a múlt század elején leginkább szegény, kiskeresetű kétkezi munkáscsaládokból tevődött össze. Sok kis mezítlás, utcanivelte gyermek vett részt a baptista gyülekezet vasárnapi iskolai foglalkozásain, amelyeket a város különböző pontjain tartottak meg. A húszas évek elején történt, hogy evangélizáló sorozatot szerveztek, melyre számos érdeklődő gyűlt össze a városból. Erre az alkalomra az Árpád úti Lux mozi (ma: Jókai patika) termét bérelték ki. Egy fiatal, szakállas hitszónok beszélt magával ragadó módon Isten igéjéből. Jelen volt a gyülekezet egyik meghatározó előjárója, Révész Zsigmond (1889–1965) is, akinek az újpesti Víztoronnyal szemben volt városszerte ismert kovácműhelye, majd 1942-től kocsigyára és kocsikölcsönzője. Nagy áhítattal hallgatta a Dunántúlról érkezett hitszónokot, majd tanácsára rövidesen meg is hívták Pannonhalmi (Piszmán) Bélát (1885–1953) az újpesti baptista gyülekezet lelkészének. Dr. Nagy József (1915–1985) Újpestről származó teológiai tanár írja, hogy Piszmán Béla Újpestre költözésével „hallatlan prosperitás indult el a gyülekezet életében”. Lendülettel, étellel teli időszak volt ez. Az energikus prédikátor szolgálata nyomán lelkes ifjúság nevelődött. Nagy József visszaemlékezését így folytatta: „Az a korszak az egyetek korszaka volt. Minden este foglalt volt a gyülekezet: istentisztelet, imaóra, énekóra, kisfiúkör, nagyfiúkör, kisleánykör, nagyleánykör, nőegylet következett egymásután, estéről estére, ami rendkívül vonzó hatást gyakorolt a külső látogatókra is [...]”. A lelkes munka tanúi az irodalmi kiadványok is. 1936-ban gyülekezeti lapot indítottak A Lant címmel, amelynek szerkesztője Nagy József volt. Ennek a kiadványnak folytatása a ma is megjelenő, 1991-ben Új Lant, néven újraindított gyülekezeti újság Marosi Nagy Lajos szerkesztésében. A Pan-

nonhalmi Béla szerkesztette Rügyfakadás, valamint Nagy József könyve, az Ifjak a Mester lábánál mind ennek a korszaknak a sajtótermékei.

A nyári vasárnap délutánokon udvari istentiszteleteket tartottak. Az imaház tágas udvarán létesült udvari kápolna és kerti padok lehetővé tették, hogy virágok illatozása közben a jó levegőn szóljon az evangélium is.

A baptista közösség segítette tagjait is. A húszas-harmincas évek újpesti gyülekezete, bár elsősorban lelki segítséget nyújtott tagjai számára, bizonyos mértékben azonban szociális hálót is jelentett az arra rászoruló szegényebb gyülekezeti tagoknak. A gyülekezet korabeli pénztárkönyve arról tanúskodik, hogy sokszor adtak kölcsönt is.

Pannonhalmi Béla tizenhét éves lelkipásztori időszaka bátran nevezhető a gyülekezet aranykorának. A soktalentumos lelkipász-

Pannonhalmi (Piszmán) Béla 1922–1939 között volt a gyülekezet lelkipásztora „tizenhét éves lelkipásztori időszaka bátran nevezhető a gyülekezet aranykorának”

tor minden erejével az evangéliumot hirdette, és ebbe a szolgálatba bevonta a gyülekezet apraját-nagyját. Eredményes működésének titkát keresve, az egyik legkézenfekvőbb magyarázat, hogy az ifjúságnak széleskörű teret biztosított a gyülekezet életében. A két világháború között bensőséges lelki otthon, és színvonalas kulturális élet virágzásának színhelye volt a Kassai utca 32. (azóta átszámozták a telkeket) alatti újpesti baptista imaház.

Pannonhalmi Béla kiváló szónok volt. Mint gyengén látó, fejből és szívből mondta hatásos prédikációit, de irodalmi és képzőművészeti tehetségét (színdarabokat, elbeszéléseket írt, képeket festett, rajz- és festőtanfolyamokat szervezett a fiataloknak), valamint műszaki érzékét (megtervezte az imaház rejtett fűtését) is jól hasznosította lelkészi szolgálata során. Működése idején mintegy 100 fővel gyarapodott a baptista gyülekezet. Ez idő tájt alakultak meg a gyülekezet missziós állomásai is Pestújhelyen, Rákospalotán, Pécen és Angyalföldön.

Pannonhalmi Bélát, aki 1939-ig volt Újpest baptista prédikátora, tehetséges lelkészek követték. Mészáros Sándor (1899–1944) Soltvadkertről érkezett Újpestre, szakterülete a vasárnapi iskolai munka volt. Őt a gyermekek barátjának is nevezték. Szerkesztője volt a Hajnalcsillag c. országos baptista gyermeklapnak. Könyvei és versei jelentek meg. Rövid három és fél éves újpesti lelkészi szolgálata

után, életének legszebb éveiben, férfikora delén tragikus hirtelenséggel távozott. A kiváló szónok hírében álló lelkipásztort közvetlenül a nagy-budapesti bombázások előtt temették el a Megyeri úti temetőben.

Dr. Haraszti (Ritter) Sándor (1920–1998) a második világháború végén, a bombázások és az ostrom idején vette át a gyülekezet vezetését. Nemcsak lelki sebeket kellett ekkor kötnönie, hanem a gyülekezet anyagi szükségait is pásztori gondoskodással kellett előteremtenie. Élelmiszerek beszerzésével, majd külföldi segélyek szervezésével és szétosztásával segítette a nehéz helyzetbe jutott testvéreket. Idősebb gyülekezeti tagok mondták el: „Haraszti lelkész, mint aki a testnek is gyógyítója volt a pásztori kézfogások alkalmával nem mulasztotta el ujját az idős betegek pulzusára tenni és orvosi tanáccsal is ellátta őket.”

Dr. Haraszti Sándor tudós lelkipásztor volt. Mint Eötvös kollégista 1944 júliusában bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Elvégezve a baptista teológiai szemináriumot is, orvosi tanulmányokba kezdett, cselédkönyvesként megfordult a Károlyi Kórházban és az Újpesti Városi Kórházban is. Orvosi tanulmányait később Svájcban, majd jóval később az Egyesült Államokban is folytatta. Álma volt, hogy egyszer orvos-misszionáriusként dolgozzon Afrikában. Ez csak részben vált valóra, amikor a hetvenes években feleségével dr. Bán Rozáliával, már mint amerikai állampolgárok több ízben is végeztek néhány hónapos orvos-misszionáriusi munkát Ghanában és Tanzániában. Teológiai tanárként és újpesti baptista lelkipásztorként tanítványainak és a gyülekezet fiataljainak sorsát is figyelemmel kísérte, lelkesítette őket a továbbtanulásra, hatására több diplomás került ki a gyülekezet soraiból.

A 2. világháború súlyosan érintette az újpesti gyülekezetet. A tagok közül többen is odavesztek a fronton, vagy fogságba kerültek. 1948-ban, három évvel az ostrom után csak 186 tagja maradt a gyülekezetnek. Az újjáépítés szolgálata várt a pásztorra, és munkatársaira. 1948 tavaszán Haraszti lelkész tanulmányútra utazott Svájcba, ez alatt tanítványa, Kovács Géza (1925) teológushallgató végezte az igehirdetői szolgálatot. Kovács Géza lett azután utódja is a lelkipásztori szolgálatban, akit 1951. május 6-án Újpesten avattak fel baptista

Jubileumi ünnepség 2001-ben, a gyülekezet önállósulásának 100. évfordulóján. A szószéken áldást mond Újvári Ferenc lelkipásztor, mellette Marosi Nagy Lajos presbiter. A gyülekezet zászlaját Simon Norbert diakónus, (ma a baptista egyház gazdasági igazgatója), a magyar zászlót Szűcs Laura, (ma a Wycliffe bibliafordítók misszionáriusa) tartja

lelkésszé. Dr. Haraszi Sándor, majd utódja Kovács Géza is szembekerült az Állami Egyházügyi Hivatal önkényével, és ez meghatározta a gyülekezet életét is. 1950–1952 között Haraszi Sándor lelkipásztora, Kovács Géza másodlelkésze volt a gyülekezetnek.

Kovács Géza másodlelkipásztor szuggesztív személyisége, mély lelkisége párosult azzal az elhivatással, amelyet élete során a külső hatalmi beavatkozások sem tudtak megtörni. Teológiai és pedagógiai tanulmányai (tanári diploma) során szerzett ismeretei jól kiegészítették a vele született lelki ajándékokat. Gyülekezetépítő szolgálata akkor teljesedett ki igazán, amikor 1952-től önálló lelkipásztor lett.

Sajátságos korszaka volt ez a magyar történelemnek. Erre az időre esett ugyanis az egész országot érintő politikai és gazdasági átalakulás, amelynek következményeként tömegesen költöztek az emberek az ipari centrumokba, elsősorban a fővárosba. Ez a városiasodás a falun élő gyülekezeti tagokat is jelentősen érintette. Némelyek ingázásba fogtak, de nagyon sokan a fővárosba települtek. Kovács Géza lelkipásztori habitusa is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy szolgálati idejében Újpestnek vonzereje volt, és mintegy 175 gyülekezeti tag csatlakozott az 1952–1961 közötti években a gyülekezethez. Kovács Géza nagyszerű igehirdető, gondos pásztor volt, aki lakást, ha kellett állást keresett a testvéreknek, akik új hazát találtak az akkor már Budapesthez csatolt, iparban gazdag Újpesten.

Kovács Géza eredményes munkásságát nem nézte jó szemmel az Állami Egyházügyi Hivatal, és először 1961-ben Ócsára helyezte, majd röviddel visszahelyezése után (1964) végleg megvonta lelkészi igazolványát. Mindkét esetben az ifjúság körében végzett aktív lelkipásztori munka (evangelizálás) volt a „bűne”. Hét évig polgári foglalkozást volt kénytelen ellátni. Először a Chinoinban volt segédmunkás, majd a IV. kerületi Tanács alkalmazásában telepvezetőként dolgozott.

Lelkészük eltávolítása a gyülekezet tagjait is felzaklatta. 1961-ben tapasztalt, bölcs lelkipásztort helyeztek a gyülekezet élére Vass Ferenc (1901–1991) személyében, akinek munkájában néhány év után ugyancsak kifogásolni valót talált az ÁEH.

1965-ben iktatták be lelkészi szolgálatába Gerzsenyi László (1931) teológiai tanárt. Történészként ő dolgozta fel először szakszerű monográfiában a gyülekezet történelmét. 1973-ban tanulmányútra ment az Egyesült Államokba. A clevelandi magyar baptista gyülekezet lelkipásztoraaként doktori tanulmányokat folytatott a híres Louisville-i baptista teológián. Távollétében, 1973-tól Kalkó József, (1917–1975) a Rákosi rezsim által meghurcolt lelkipásztor működött Újpesten, aki súlyos betegsége ellenére vállalta az ideiglenes szolgálatot 1975-ben bekövetkezett haláláig.

Lázi Sándor (1915–2007) nyugdíj előtt álló lelkipásztor 1975 nyarán vette át a munkát, mert a gyülekezet visszavárta Clevelandből Gerzsenyi Lászlót, korábbi lelkipásztorát.

Az 1970-es évek jelentősen megváltoztatták Újpest arculatát. Az imaház körül tízemeletes házak emelkedtek, és a munkáskerület ateista vezetői úgy döntöttek, nem maradhat meg a baptisták imaháza. Lázi Sándor szolgálati idejében a IV. kerületi Tanács megváltoztatta a határozatot, az imaház a helyén maradhatott, de korszerűsíteni kellett, hogy a modernizálódó környezetbe beilleszkedjen.

A gyülekezet volt lelkipásztora 1978-ban immár dr. Gerzsenyi Lászlóként érkezett haza, de gyermekei Amerikában maradtak. Ez szigorú büntetést vont maga után, amely nem csak a lelkipásztor-házaspárt sújtotta, hanem az őket hazaváró gyülekezetet is. Nem foglalhatták el szolgálati helyüket ismét Újpesten, hanem Budapest határain kívülre „száműzte” őket az egyházellenes ateista hatalom. Pécelen folytathatta lelkészi szolgálatát a teológiailag jól felkészült, történelmi és irodalmi munkásságáról is ismert, tehetséges énekfordító lelkész, dr. Gerzsenyi László.

Révész Benjámin (1934–2005) péceli lelkipásztor 1979 januárjában foglalta el az újpesti gyülekezet szószékét. A hívek örömmel fogadták a jó szónoki képességű lelkipásztor mélyenszántó igehirdetéseit. Gyógyulni kívánt a közösség, és ugyanakkor felkészülni is egy más jellegű próbatételre, hiszen küszöbön állt az imaház rekonstrukciója. A gyülekezet összefogása soha nem látott energiákat szabadított fel, és 1982 szeptemberében ünnepi

istentiszteleten adták át a Harsányi Attila (1936–1990) tervei szerint átépített imaházat.

Révész Benjámín 1996-ban búcsúzott az újpesti testvériségtől és az aktív lelkipásztori szolgálattól. Szolgálatát úgy emlegetjük, mint amely a békeség, a lelki építkezés és a templomépítés időszaka volt. Még az év novemberében beiktatták utódját, a gyülekezet tizenkettedik lelkipásztorát, Újvári Ferenc (1959) csepeli lelkipásztor személyében. Kilenccsztendőn át pásztorkolta a gyülekezetet. Majd két éven keresztül lelkipásztor nélkül volt a gyülekezet. 2005-ben ünnepi istentisztelet keretében emlékezett meg alapításának 125. évfordulójáról a gyülekezet. Dr. Gerzsényi László volt lelkipásztor avatta fel az imaház folyosóján azt az emlékkövet, amelyet Pannonthalmi Zsuzsa keramikusművész, a gyülekezet tagja készített. Ekkor jelent meg a baptisták újpesti történelmét összefoglaló Jubileumi könyv is Marosi Nagy Lajos szerkesztésében.

2007-ben iktatták be a gyülekezet mai lelkipásztorát, Mészáros Kornélt, (1960) aki a Magyarországi Baptista Egyház főtitkára.

*

Nem tehetem, hogy ne említsem meg a gyülekezet zenei életét. Az eltelt 140 év alatt gyülekezetünkben különös szépséget jelentett az ének és a zene művelése. Már a kezdetekkor, az önállósulással egy időben alakult meg az énekkar Wiegand Agoston (1864–1924) vezetésével. Máig énekelt dallamként maradt fent az énekkar repertoárjából egy thüringiai dallam – Gott ist die Liebe (Szeret az Isten).

Dr. Beharka Pál, Újpestért-díjas orgonaművész orgonál. 1952 óta vezette a gyülekezet zenei életét

Később a századelő újpesti énekkarát Kőszegi Árpád (1869–1948) zeneszerző-karmester vezette, aki később a kolozsvári operaház vezénylője is volt. Húsz éven át vezette a kórust Dúró (Csermely) János (1903–1990). Ez idő alatt számos oratóriumot énekelt a kórus és férfikari éneklés is hangzott az imaházban. 1952. óta dr. Beharka Pál (1929) orgonaművész, 1982-től Kovács István (1961) karnagy vezeti máig a kitűnő énekkart. A gyülekezet fennállása óta vonósszenekar és fúvósszenekar is működött, 1990 óta harangzenekara is van a gyülekezetnek, amelyet Simon Norbert (1974) vezet. 1974 óta az újpesti baptista imaház ad otthont az országos egyházzenei tanfolyamoknak, amikor két héten át közel száz fiatal ismerkedik az egyházzene, főként a karvezetés, de a hangszeres gyülekezeti szolgálat tudományával.

Először 1939 októberében állítottak fel egy négyregiszteres, csuszkaladás orgonát. 1942-ben készült el Váradi Ottó rákospalotai orgonaműhelyében az a kétmanuálos, hat regiszteres pneumatikus orgona, amelyet közel 30 évig használt a gyülekezet. Jellegzetes orgonaszekrénye meghatározta az imaház belső képét. 1975-ben, még a régi imaházban fejeződött be a Váradi féle orgona bővítése és modernizálása. A kápolna orgonája 1982-ben nyerte el mai képét, amikor a svéd baptisták ajándékát, a nyelvsípok (trombita, görbékürt) is beépítették a hangszerbe. Ma is napirnden van az orgona bővítése, korszerűsítése. Orgonistáink orgonaművészek. Dr. Beharka Pál több mint hatvan éve Újpesten működő Újpestért-díjas orgonaművész méltó utódként Tóka Agoston (1988) ifjú orgonaművész nagyszerű játékában, élvezetes improvizációiban gyönyörködhet ma a gyülekezet. Zeneészeink élő kapcsolatot ápolnak az Erkel Gyula Zeneiskolával, így is gazdagítják Újpest városának zenei életét.

A baptisták, 140 éve jelentek meg Újpesten. Karitatív szolgálatuk, kulturális működésük mozgatórugója az evangélium. Ezt hirdeti a Munkásotthon utcai hirdetőtáblán időről időre megújuló igei üzenet is, vigasztalást, bátorítást közvetítve az utca emberének, amiként a legutóbbi is: „Az Isten útja tökéletes, az Úr beszéde színigaz, pajzsa ő mindazoknak, akik hozzá menekülnek.” (2Sám 22,31) □

Volt egyszer egy Hattyár Művek

A 19. század második felében számos felvidéki iparos és kereskedő telepedett le Újpesten. Közéjük tartozott az 1863-ban született Hattyár András is, aki a Liptó megyei Rózsahegyről származott. Az újpesti Kolozsvári utca 8-10. számú ház nem csupán lakhelyként szolgált számára, de később ebben az épületben alakította ki üzemét is. Feleségével, Dudás Katalinnal (szül. 1871-ben) négy fiút neveltek. Négyük közül hárman: Endre, Kálmán és Sándor a mechanikai műszerész és motorkészítő szakmát választották. Budapesten, Bécsben és Olaszországban folytatták tanulmányaikat. A három fivért több vitézségi éremmel is kitüntették az első világháborúban teljesített katonai szolgálatukért.

A Hattyár testvérek az Árpád út 150. szám alatt motorkészítő szakműhelyt nyitottak, és saját szabadalmaik révén nevet szereztek a szakmában. A három fiú – immár a negyedikkel, Károllyal kiegészülve – 1920-ban édesapjukkal közösen létrehozta a Hattyár András és Társai Mechanikai és Üvegtechnikai Gépek Gyárát a Kolozsvári utcai házban. Ez az időszak egybe esett az újpesti Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. felívelő korszakával, ezért nem lehet véletlen, hogy a műszaki végzettségű fiatal emberek izzólámpagyártó berendezések,

vácuum szivattyúk, üvegtechnikai és precíziós gépek gyártásába fogtak. Munkásaik létszáma akkoriban száz körül mozgott.

Termékeik között „magas vacuumszivattyúk, üvegtechnikai és precíziós gépek” szerepeltek, amelyeket többek között Angliába, Belgiumba, Csehszlovákiába, Franciaországba, Görögországba, Hollandiába, Indiába, Jugoszláviába, Lengyel-, Német- és Olaszországba, Palesztínába, Romániába, Spanyolországba, Svájcba, Svéd- és Törökországba, valamint Tunéziába exportáltak.

A második világháborút a gyárnak sikerült károk nélkül átvészelnie. 1945 után bekapcsolódtak a jóvátételi szállításokba; 1946-ban össztermelésük 30%-át, 1947-ben 4%-át tették ki a jóvátételre gyártott termékek. A munkáslétszám azonban folyamatosan csökkent, 1948-ra mindössze 20 főre apadt.

A Hattyár testvérek üzemét 1948. március 26-án államosították. A vállalat neve 1950-től Vacuumtechnikai Gépgyárra változott, majd a cég – önállóságát elveszítve – ugyanezen a néven, 1951-ben az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. gyáregysége lett. 1952-53-ban telephelyét a rákospalotai Szilágyi utcába költöztették, ahol kizárólag az Egyesült Izzó részére készített üveggyártó és üvegfeldolgozó berendezéseket. □

A Hattyár testvérek (Endre, Kálmán, Sándor és Károly) az üzem dolgozóival

Vaskeréken Újpest „vizesblokkjai” között: a 10-es villamos históriája

1950-ben a frissen IV. kerületté vált Újpest lakói még leginkább villamossal utaztak, ha „bent” Pesten akadt dolguk, vagy éppen a Váci úti gyárak irányába igyekeztek. Ekkor az Árpád úton Rákospalotáról a Marx (ma: Nyugati) térig haladó 55-ös, valamint a rövidebb, Víztorony és vasúti híd közötti 55A sárga vaskerekű járművei látták el a forgalmat, Újpest Váci útján pedig vasúti hídi végpontjától a Megyeri csárdához vezető 87-es és ennek Fóti útig járó betétjárata, a 87A közlekedett.

A Fővárosi Villamos Községi Vállalat – majd Fővárosi Villamosvasút (FVV) – a korban tapasztalható zsúfoltságon újabb viszonylat létrehozásával kívánt enyhíteni, erre pedig a Váci és az Árpád út csomópontjának átépítése kínált lehetőséget. Kiszélesítették a Váci út úttestét a Duna felé, ezt követően nagyobb hely kínálkozott az Árpád útról észak irányába újonnan fektetendő kanyarodó villamosvágányok számára.

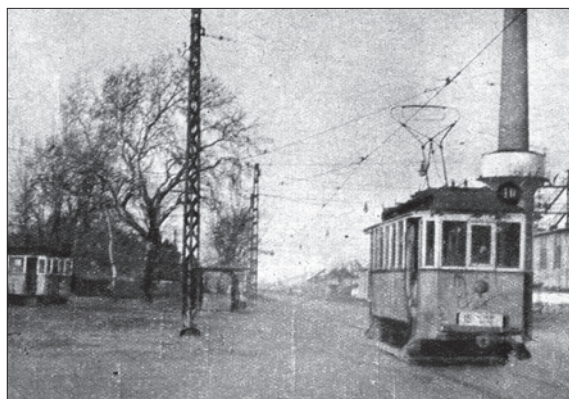
1950. október 11-én szerda délután került sor Újpest kerülethatárain belül ingázó villamosjáratának ünnepélyes avatójára Cérnagyár melletti végállomásán. Lenkei László, a IV. kerületi tanács végrehajtó bizottságának elnöke avatóbeszédében említette, hogy Új-

pest II. világháborút követő 1945. január 10-i felszabadulásának emlékére keresztelték a Víztoronyig járó új viszonylatot 10-esre.

E járat a Váci út mentén dolgozó újpesztiek átszállás nélküli munkába és hazajutását segítette. Megindításával lehetségessé vált az időszakos 55A megszüntetése, a 10-es kocsik előbbivel ellentétben egész nap rótták köreit. 1954. szeptember 6-án külső végpontját a Megyeri csárdához helyezték, amit eddig csak a 87-es ért el, így ez utóbbira – vele 87A jelű betétjára – továbbiakban nem volt szükség. Megszűnésükkel és a 10-es meghosszabbításával egyidőben a Marx tértől érkező 3-asok számára a Fóti útnál kiépített hurokvágányon biztosítottak visszafordulási lehetőséget. 1955-től új betétjáratokkal gyarapodott a skála: 10A jelű villamosok is mentek műszakváltások idején a Fóti úttól Rákospalotára a MÁV vasútvonala fölötti, 55-ösök által használt egyvágányos felüljárón keresztül. Az 1950-1960-as évek fordulóján született meg másik betétjárata a Víztorony és Egyesült Izzó között 10B jelzéssel. 1961-ben az FVV új szolgáltatásként bevezette a csak csúcsidőszakban közlekedő, dolgozók munkába járását megkönnyítő és sűrűbben induló úgynevezett irányvonatokat, melyek egyikét a 10A átszervezéséből hozták létre június 5-én R-re, 1966-

A 10-es ünnepélyes átadásakor a feldíszített 2200-as pályaszámú motorkocsi a Cérnagyár előtt

1954-ben a Fóti útnál 1800-as sorozatú motorkocsi 10-esként

tól pedig 7i-re keresztelve, továbbra is Rákospalota és a Cérnagyár között. A 10B vonal jelzése 1961-ben 10A-ra íratott át, s a Víztoronytól Egyesült Izzó előtti korábbi végállomásán túl a Főti útig vitte utasait 1967-es megszűnéséig.

Két nagyszabású beruházás, a MÁV szobi vonalának villamosítása, valamint a fölötte épülő új közúti és villamosvasúti felüljáró építése miatt az Árpád út és a rákospalotai Dózsa György (ma: Fő) út közötti egyvágányos hidat lebontásra ítélték, itt átmenetileg megszűnt a két kerület közötti villamosforgalom. Ennek következtében a Rákospalotára járó 55-ös a 10-essel osztozkodott Víztoronynál lévő végállomásán, s a 7i megszűnésével a Főti úttól szintén csak a Víztoronyig közlekedő 10A lépett ismét szolgálatba.

A 10-es útvonala az Árpád út mentén Újpest sűrűbben lakott területének középvonalaiban vezetett egészen a Váci útig. Sínpárja a Víztoronytól a későbbi Fény mozi épületéig (Árpád út 77.) az úttest két szélén húzódott, innen középfekvésben vezette a villamosokat egészen a Dunáig. E szakaszt Újpest városkapujaként szolgáló két szocreál testvérház, illetve az északi oldali előtt elterülő Szabadság park, s a vele szemközt Duna rövid látványa zárta. A Váci útra térve a József Attila utcától sínpárjaik egészen a Főti útig az úttest szélein biztosították villamosaink közlekedését, innen pedig a Megyeri csárdáig egyetlen vágány húzódott a Váci út keleti oldala mellett. A Váci úton észak felé leginkább a József Attila utcától a Zsilip utcáig érezhetően a közeli börgyárak működése során keletkező bűz még a csukott szemmel utazókat is „figyel-

meztette”: ipari negyedbe ért villamosuk. A Zsilip utcán túl fekvő üzemek áruszállítására is használták a villamosok sínpárjait, hiszen a Baross utcai vonalból kiágazó, s folytatásban a mára beépített Arany közben fekvő összekötő vágányon át hozták-vitték szürke mozdonyai – a Mukik – nagyvasúti vagonjaikat, bennük pedig nyersanyagokat, illetve helyben születő késztermékeket. Az 1950-es évek végén a 10-es Váci úti vonalán az Anker Művek, a Hungária Vegyi és Kohóművek, a Porfesték Vállalat, az Egyesült Izzó, a Hungária Papírgyár, a Vízművek, a Cérnagyár s végül az Oxigéngyár tehermenetei ékelődtek be a személyszállító villamosok forgalmába. Kiágazott a Megyeri út felé egy rakodóvágány is.

Mint már említettük, 1954 szeptemberétől a 10-es egészen a Megyeri csárdáig hosszabbodott meg, ezt követően vált igazi strandjárattá. Ugyanakkor nem csupán ezzel érdemelné ki visszamenőleg is a „vizes tízes” jelzöt, hiszen korabeli útvonalát jobban szemrevételezve gyönyörűen kirajzolódik, hogy amerre haladt, szinte láncra fűzve kötötte össze Újpest „vizesblokkjait”. Keleti végpontja lakóhelyünk jelképeként is szolgáló Víztorony szomszédságában helyezkedett el, majd az Árpád úton a Temesvári utcai megállónál érintette a Berzeviczy Gizella (ma: Berzeviczy Gergely) utcában fekvő Újpesti – Erzsébet Fürdőt; később 1974. november 6-iki megnyitásától a Rózsa utcai megállójánál felépített (és azóta be is zárt) új Gyógyfürdő-Uszodát. A két főút kanyarulatánál a Duna mellé érve egy ideig a mai Szent Gellért térig közlekedő Mahart-vízibuszjáratra is át lehetett szállni (amikor üzemben volt 1958 és 1965 között

Víztorony végállomás az itt 1976 végéig rendszeresen közlekedő 1700-as sorozatú ikerkocsival

Az Állami Áruház előtt egy FVV csuklós a nyolcvanas évek elején

tavasztól őszi hétvégenként; nyaranta munkanapokon is). Többek között a 10-essel vált elérhetővé az Egyesült Izzóval szemben fekvő Fővárosi Vízmű telepe, melynek szép vasbetonkerítését mintegy megállónyi távolságon át lehetett szemrevételezni a környezetben gyönyörködő utasnak. Miután végre bejárt villamosunk Cérnagyár melletti egyvágányos pályaszakaszára, annak végénél a Tungsram strand – hivatalosan Megyeri csárda – végpont következett; forró nyarak hétvégéinek igazi hűsítő – szintén „vizes” – végállomása volt itt.

1974. november 6-án ünnepélyesen átadták az új Árpád úti felüljárót. Megszűnt a Víztoronynál lévő villamos végállomás, vágányai immár az új közúti és villamosvasúti hídra futottak fel; egy összeköttetés azonban a mai Laborfalvy Róza utca torkolata mellett megmaradt. A 10-es, 10A és 55-ös viszonylatok a 12-esnek is végpontjául szolgáló palotai Kossuth utcáig jártak át az új hídon, a Ságvári Endre (ma: Bácska) utcán és a Dózsa György (ma: Fő) úton keresztül, s a Juhos–Kismező–Kossuth–Dózsa György út vonalán hurokban fordultak vissza. Ezt követően nyaranta a napozni, fürdeni vágyó rákospalotaiak is átszállás nélkül utazhattak a Tungsram strandhoz, a 10-es ezzel megszűnt kizárólagosan újpestinek lenni.

A hetvenes évek második felében több forgalomkorlátozás is történt járatunk életében. 1977 őszén és 1978 tavaszán az Árpád úton, 1978 őszén és 1979 tavaszán pedig a Váci úton cserélték ki régi vágányait nagypaneles felépítményre. Először 1977. október 11-től a szünetelő 10-es helyett bő egy hónapig a Jászai Mari tértől meghosszabbítva a 15-ös

futott ki a Megyeri csárdához. Utóbbi november 15-i megszüntetésétől a 10-es a Marx tér közelébe, a Kádár utcai végállomásig vitte Megyeri csárda felől utasait a vágányzár végéig, s ugyanez történt az 1978-as tavaszi építkezéskor, valamint ősszel még öt napig. Az 1978 őszi és 1979 tavaszi Váci úti vágányfelújítás során a 10-es egyáltalán nem közlekedett. Ezeken felül évi rendszerességgel az augusztus 20-i ünnepek rákospalotai helyszínének a Czabán Samu (ma: Széchenyi) tér templom és rendőrség előtti területe adott helyet, ahol az úttesten és síneken kiállított katonai járművek lehetetlenné tették a villamosok szabad közlekedését.

A nyolcvanas évek elejének változásai nagy részben a metróépítés előkészítéséhez köthetők. Végleg leállt a Váci úti 3-as és 55-ös közlekedése 1982. április 30-ával, ekkortól a 10-es és (1980 utolsó napjától 1982 áprilisáig szünetelő) 10A maradt egyedül az újpesti Váci és Árpád úton.

Utoljára 1984 februárjától június elejéig volt vágányzár a Váci úton, ekkor 10-esünk az Újpest kocsisínhez futott be Rákospalotáról (a 10A ezalatt ismét szünetelt). Ezt követően már csak a nyár végéig lehetett kéttengelyes villamosokkal utazni a 10A-n, az itt futó ikerkocsik innen búcsúztak el végleg Újpesttől s a fővárostól a betétjárat augusztus 31-i végleges megszűnésekor. A kilenc havi haladékot kapott 10-esen ezután kizárólag Tatra T5C5 típusú villamosok vitték utasait. Ám mielőtt az Árpád úti munkagödör kiásását megkezdték volna, a 10-es villamos utolsó kocsija 1985. május 31-én elment. Helyét a másnap frissen indított 104-es autóbusz vette át. □

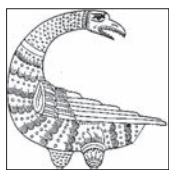
1900-as sorozatú ikerkocsi 10-esként a Duna-parton 1984 tavaszán (Fotó: Komjáthy Zoltán)

10-es és 12-es Tatra T5C5-ösök Rákospalota Kossuth utca végállomáson 1984-ben (Fotó: Komjáthy Zoltán)

DR. FÁBRY GYÖRGYNÉ ÁCS JULIANNA

Győrszentiváni történet*

Feri bácsi jó hallású, vidám ember volt és szeretett hegedülni. Persze nem kottából (avagy ahogy ő mondta: „karktá”-ból), hanem csak úgy hallás után.

Azután mint élelmes, okos ember elhatározta, hogy kis zenekart alapít. Jó lesz egy kis pénzkereset: lagziban, ünnepeken, búcsúkor muzsikálni. A faluban akadt hozzá hasonló zenélgető ember. Összebeszéltek és a mama házában elkezdtek nótákat hegedülni. Volt köztük kontrás, brácsás, még egy bőgős is akadt. Valamilyen vándorcigánytól még egy cimbalmot is vettek. Igen ám, de senkinek nem akaródzott cimbalmozni megtanulni, még a népes rokonság legényei sem álltak rá. Mondták, ez nekik nehéz feladat, meg hát az időt inkább udvarlással töltik.

Mit volt mit tenni: Feri bácsi elhatározta, hogy ha az utcán elballag egy ember, azt behívják, a kertkaput bezárják, a „kedves vendéget” kicsit megetetik, megitatják, majd közlik vele, hogy innen addig nem megy sehová, amíg meg nem tanul cimbalmozni. A „kedves vendég” erősködött, hogy hát neki dolga van, meg hát izé... De a banda nem fogadta el az érvelést, mondták, hogy kap enni, inni, ott aludhat, de muszáj megtanulni cimbalmozni. A kedves vendég belátta, hogy ennyi erős ember „eszén” nem tud túljárni, jobb, ha beletörődik és mielőbb megtanulja a cimbalmozást.

Hát így-úgy csak ütögette a húrokat és úgy-ahogy megtanult cimbalmozni.

A banda a divatos nótákat (magyart, horvátot vegyesen) szép lassan megtanulta és a cimbalmos is beletörődött a sors (és a banda) akaratába.

A faluban gyorsan terjed a hír: hol, mikor, melyik háznál lesz lakodalom, ha éppen nincs: biztos van a szomszéd falvak valamelyikében. A lagziban szépen elmuzsikálták a nótákat, a táncolni való zenét, kaptak enni, inni, meg még pénzt is kerestek.

Történt pedig egy szép napon, hogy a szomszéd faluban egy módos gazda lányának lesz az esküvője. Nosza, felkerekedtek és

elindultak, hogy időben ott legyenek. Igen ám, csakhogy a patakparti úton szembetalálkoztak egy kisebb fúvós bandával. Volt ott trombitás, kürtös is. Kérdezik: hová-hová? Hát kisül, hogy a kürtösök is ugyanoda igyekeznek: a lagziba zenélni. Azt már nem! – mondta Feri bácsi. Kisebb szóváltás előbb „szép hangon”, majd ordítózza, hogy ki hova menjen, végül összeverekedtek.

Es mi lett a vége? – kérdeztem kislány koromban Feri bácsit, a mesélőt.

Hát behajigáltuk a kürtös komákat a patakba, mi meg elmentünk a nagy lagziba muzsikálni!

Valóban volt ilyen banda Szentivánon?

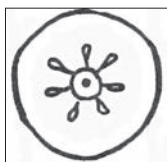
Volt bizony, ezt tanúsítja egy kis kopott fénykép a banda „fénykorából”. □

*A történet a Könyves Kálmán Gimnáziumban történelmet és művészettörténetet tanító, 2012-ben elhunyt dr. Fábry Györgyné Ács Julianna iratai közül került elő. A kötetet, amelyben szülőfalujának történetei, valamint aforizmák és versek szerepelnek, dr. Fábry György állította össze, és a Tarsoly Kiadó jelentette meg 2013-ban.

Dr. Fábry Györgyné Ács Julianna

Praktikák az Újpesti Élet-képek fotópályázatra: térhatású fényképezés

A digitális fotózás és a számítógép-használat elterjedése ma már mindenki számára lehetőséget teremt arra, hogy térhatású felvételeket készítsen, és ezeket széles körben megismertesse másokkal.

Térhatású felvételek készítésére gyártott eszköz a sztereó fényképezőgép. A sztereó fényképezőgép olyan kamera, amelynek két vízszintesen elhelyezkedő objektíve általában 65 mm távolságban helyezkedik el egymástól. A két objektív – a két szemhez hasonlóan – eltérő perspektívájú képet ad a fényképezett objektumról, amelyek a régi, filmes gépeknél külön képkockán jelennek meg.

A sztereó fényképezőgép valójában egy ikerkamera, amely két, többnyire nagylátószögű optikával felszerelt egyforma fényképezőgépből áll. Vannak olyan sztereó kamerák is, melyeknek prizmákkal kettéosztott objektíve van, és e prizmák gondoskodnak arról, hogy két eltérő perspektívájú, 24×18 mm-es kép kerüljön egymás mellé a 24×36 mm-es filmkockára. Két azonos kamera egymás mellé helyezésével is készíthetünk sztereó fényképezőgépet. Ezek együttes exponálását a legegyszerűbben egy dupla kioldószinór alkalmazásával valósíthatjuk meg.

A sztereó előtettek olyan tükrökből vagy prizmákból álló eszközök, amelyeket a kamera objektív elé kell helyezni. Ezek megfelelnek a képméretet, így egy képkockára kerül a sztereoképpár. A sztereó objektívek két lencséből álló ikerobjektívek. A lencsék között ki-

sebb, fix méretű a bázistávolság, ezért alkalmazásuk csak meghatározott tárgytávolságok között lehetséges. A sztereó objektíveket közvetlenül a fényképezőgép vázára kell felhelyeznünk. A digitális fotózás korában a régi sztereó fényképezőgépek már csak technikátörténeti érdekességet jelentenek. Szerencsére rajtuk kívül is léteznek már olyan segédeszközök, amelyek alkalmazásával akár egy normál, cserélhető objektíves digitális fényképezőgépet is átalakíthatjuk sztereó fényképezőgéppé. A feladatunk csupán annyi, hogy a fényképezőgép objektívjét eltávolítsuk, és a helyére egy kétlencsés sztereó objektívet helyezzünk.

Térhatású képpárok előállítása történhet egyetlen fényképezőgéppel is. Ebben az esetben az egyik módszer az, hogy a fényképezőgép vízszintes irányú elmozdításával hozzuk létre a jobb és a bal oldali képet. Az elmozdítás mértéke elsősorban a tárgytávolságtól függ, ennek nagyjából az egyharmincad ($1/30$) része. Ez azt jelenti, hogy ha például nagylátószögű vagy normál optikával fotózunk egy olyan látképet, ahol már két méterre is találunk tárgyakat, amelyek térben kell, hogy megjelenjenek képpárunkon, akkor a gépet 6,5 cm-rel kell elmozdítanunk a két expozíció között. Teleobjektívet használva kisebb bázistávolságot kell választanunk, amelynek kiszámítása jó közelítéssel a $B = P \times T/F$ képlettel történhet, ahol a B a bázistávolság méterben, a P a paralaxistényező, amely 1,8 és 2,4 között változhat, a T a fotótéma legközelebbi pontjának méterben kifejezett távolsága és az F az objektív fókusz távolsága milliméterben. Az elcsúsztatást megkönnyítheti egy fotóállványra szerelt vízszintes lap, amelyet centiméter-beosztással látunk el. Léteznek olyan, a fotóállványra rögzíthető sztereó állványfejek és sztereó szánok, amelyek a fényképezőgép gyors, fokozatmentes elcsúsztatását segítik. Miután felmértük a tárgytávolságot, megállapítjuk a szükséges eltolás mértékét (bázistávolság) és elkészítjük a

Sztereó fényképezőgép

jobb és a bal képet. A fényképezőgép vízszintes elmozdítása makrofotózásnál is jól alkalmazható módszer. Ilyenkor azonban a kisebb tárgytávolság miatt csak egy-másfél centiméterrel kell elcsúsztatnunk a gépet.

Amennyiben a két felvétel elkészítése között a fényképezőgépünk elmozdulhat függőleges irányban is, akkor az első foto elkészítésekor jegyezzünk meg az oldalsó és a felső (vagy alsó) képszéleken valami részletet, és a második kép megkomponálásakor úgy állítsuk be a gépet, hogy ezek a második képen is szerepeljenek. Így a képen a lehető legnagyobb rész lesz térhatású. A másik lehetőségünk az, hogy a fényképezőgép állandó helyzete mellett a fényképezendő tárgyat mozdtítjuk el. Természetesen ilyenkor nemcsak magát a tárgyat, hanem annak látható környezetét is el kell mozdtítanunk. A megoldást a kis szöggel történő elfordítás jelenti. A fényképezendő tárgyat az általunk összeállított környezetével együtt tegyük egy hengeres tárgy, akár egy nagyobb konzervdoboz tetejére, majd az egészet helyezzük papírlapra. Rajzoljuk körül a henger alapját, majd az így kapott körvonalon jelöljük be milliméter-beosztást. Ezután már könnyen elfordíthatjuk meghatározott szöggel a tárgyat – környezetével együtt. Ezzel a módszerrel csupán néhány milliméterrel kell elfordítanunk a hengert a tökéletes térhatás kialakítása érdekében. Az elforgatás során az optikai tengelyek összetartóvá válnak, ami nagyobb mértékű elforgatásnál a sztereó tér torzulását okozza. Ezért ezt a módszert csak kisméretű tárgyak fotózásakor, néhány centiméteres tárgytávolság esetén alkalmazhatjuk. A fotózásnál ügyeljünk arra, hogy a képen ne szerepeljenek a háttér távolabbi, el nem forgatott elemei, mert ezek rontják a térélményt. Törekedjünk arra is, hogy a megvilágítás egyenletes, lehetőleg árnyékmentes legyen, mert a változó árnyékok zavaró hatásként jelentkeznek a térhatású megjelenítés során. Egyhelyben álló, állványhoz rögzített fényképezőgéppel is készíthetünk sztereófotót. Ilyenkor a fényképezendő tárgyat kell vízszintes irányban elmozdtítanunk a kamera előtt a két exponálás között. Ebben az esetben az elmozdtított objektum háttére kétdimenziós lesz, ami érdekes hatást eredmé-

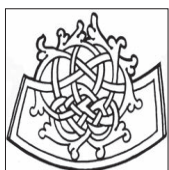
nyez a 3D képen. Az egymást követő expozícióknál arra is figyelniünk kell, hogy a két kép esetében ugyanott legyen az élesség síkja. Ezért ilyen esetekben a fotózáskor ne használjunk autofókuszot. Ha a tárgy elforgatásával, elcsúsztatásával, vagy a fényképezőgép elcsúsztatásával készül a sztereóképpár, akkor vakus megvilágításnál ügyelniünk kell arra, hogy a két exponálás között ne változzon a téma megvilágítása. Ezt úgy érhetjük el, hogy a fényképezőgéphez vakuszínórral kapcsolt vakuk helyzetét nem változtatjuk meg a fotózás során.

Felülről történő fotózáskor az objektumot úgy mozdtíthatjuk el, hogy azt egy megdönthető lapra helyezzük, miközben a fényképezőgépünket egy reproállványhoz csatlakoztatjuk. Fotózáskor a lap jobb és bal oldalának 1-2 cm-es megdöntésével tudjuk beállítani a tárgy megfelelő helyzetét a jobb és bal oldali sztereó kép elkészítéséhez. Makrofotózás esetében úgy is készíthetünk térhatású felvételeket, hogy sem a gép, sem a tárgy térbeli helyzetét nem változtatjuk meg. Az úgynevezett „kétlyukas” technikában azt használjuk ki, hogy az objektív nem pontszerű, hanem határozott felülettel rendelkezik. A fotózáskor a fényrekeszt teljesen kinyitjuk, és az objektív elé lapot helyezünk, amelyen a kívánt távolságban elhelyezkedő két apró nyílás található. A nyílásokon át ugyanaz az objektív eltérő képet rajzol az optikai tengely különbözősége miatt, ami lehetővé teszi, hogy az egyik, majd a másik nyíláson át fotózva megkapjuk a térhatású fényképpárt.

Az előbbieken leírt egygépes módszereknek az a hátránya, hogy a jobb és bal oldali felvételek nem egyszerre készülnek, ezért ezek a technikák csak mozdulatlan témáknál adnak tökéletes eredményt. Sztereó fényképezőgép hiányában is megoldható, hogy a két felvétel egyszerre készüljön el. Az egyik ilyen megoldás, hogy két egyforma gépet rögzítünk egymás mellé, és ezekkel egyszerre készítjük el a felvételeket. E módszernél célszerű közös kioldószínórral vagy infra távkioldóval exponálni. Ma már nem túl drágán hozzáférhetők olyan digitális sztereó fényképezőgépek, amelyek nem csak elkészítik, hanem a hátoldalon található kijelzőjükön térhatásban meg is jelenítik a háromdimenziós képet. □

HIRMANN LÁSZLÓ

Kajlinger Mihály

Az újpesti Váci út 102. szám alatt, a Vízművek műemlék kerítésének beszögellésében, nagyjából a Tungsram főbejáratával szemben, egy márványtábla Kajlinger Mihálynak, a létesítmény megteremtőjének állít emléket.

Kajlinger Mihály 1860. február 27-én született Pesten. Apja a Károlyiak uradalmának egyik számvevője volt, édesanyját Blumm Teréznek hívták. A család a Ferencvárosban, az Üllői úton lakott. A fiúcska mindössze 4 éves volt, mikor édesapja elhunyt. Özvegye egyedül nevelt fel három gyermeket. A polgári származású ifjú gimnáziumi éveinek első felét a piarista rend felügyelete alatt töltötte, majd a Markó utcai főgimnáziumban érettségizett. Városi fiúként a nyarakat Bodrogheresztes mellett, a Csincse tanyán töltötte. Itt erősödött fizikuma olyannyira, hogy felnőve kiváló sportoló vált belőle. Úszott, vívott, tornázott, telente korcsolyázott. Az első szertornaversenyt Magyarországon 1881-ben szervezték meg. A viadalt, amely nyújtó, korlát, rúdugrás gyakorlatokból állt, 100 ponttal, Kajlinger Mihály nyerte meg.

A zene területén is jeleskedett, zongorázni, később hegedülni tanult.

Erettségi vizsgáját követően a királyi József Nádor Műegyetemre iratkozott be. Itt gépészmérnöki oklevelet szerzett. Fiatal

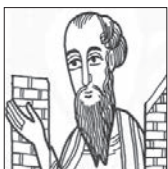

Kajlinger Mihály káposztásmegyeri irodájában

diplomásként, 1883-ban a főváros szolgálatába állt. A gyorsan gyarapodó Budapest igényeit számos közmű-hivatal szolgálta, ő ezek közül a csatornázásért felelős alosztályon helyezkedett el. Technikusként kiváló mérnökök mellett szerzett gyakorlatot, de idővel önálló feladatokat is kapott. A főváros központi szivattyútelepét már ő tervezte. Wein János munkatársa lett, aki mérnökként a Budapestet ivóvízzel ellátni hivatott létesítményeket tervezte. 1896-ban, a Millennium évében vette át a székét, mikor is Gerlóczy Károly alpolgármester megbízta őt a vízművek vezetésével.

Budapest vízellátása a 19. század végére komoly kérdéseket vetett fel. A korábbi évszázadokban a város lakossága fűrt kutakkal elégitette ki a háztartások vízigényét. A növekvő népesség, az állattartással összefüggő és a kommunális szennyezés idővel elfertőzte ezt a vízbázist. Azért a Duna folyó még iható, szűrt vizét árusították városszerte, lajtos kocsikból. A századfordulóra közel 700 000 főre izmosodó fővárost már nem lehetett ezen a módon ivóvízzel ellátni. Ezért a kiegyezést követően megkezdődött a Budapestet vezetékes vízzel ellátó közműrendszer tervezése. Érdekes ötletek merültek fel. A Bükk hegységből, az ottani Hámor községből karsztvizet, a Börzsönyből Márianosztra bővizű forrásainak vizét tervezték csővezetéken a fővárosba juttatni. Komolyan foglalkoztak azzal az elképzeléssel is, hogy Tataóváros bővizű kútjainak éltető nedűje 120 km hosszú csőrendszeren át jusson el a budapestiekhez.

Wien János azonban, Kajlinger Mihály hivatali elődje már kijelölte azt a dunaparti területet, amelynek vastag kavicstakarója kellő mennyiségű ivóvizet szűrt és tárolt ahhoz, hogy onnan közel egymillió ember szükségleteit fedezni lehessen. A folyam bal partján, Dunakeszi és Budapest között, illetve ugyanezen folyamszelvényben a Szentendrei-sziget területén akart nagy vízhozamú kutakat létesíttetni.

Az 1893-as kolerajárvány felgyorsította a létesítmény kivitelezését. A fővárosi Közmunkák Tanácsa, melynek alelnöke Podmaniczky Frigyes báró volt, engedélyt adott az új vízműtelep megépítésére. Kajlinger Mihály először négy ideiglenes kutat létesített. Egyet a Markó utcánál, kettőt a Margit híd hídfőinél, a negyediket pedig Káposztásmegyeren (ahogy akkor a mai Újpest Váci úti szakaszát nevezték). Utóbbi provizórikus létesítményt úgy tervezte meg, hogy a megépülő végleges vízmű ehhez csatlakoztatható legyen. Majd kezdetét vette a nagyszabású építkezés Újpesten. Kajlinger ezekben az években irodát is tartott fenn „Káposztásmegyer”-en, innen irányította a munkálatokat. Végül többszöri bővítéssel elkészült az a létesítmény, melyről 1911-ben Feyér Gyula m. kir. felsőipariskolai tanár így írt: „A budapesti vízmű mai alakjában is egyike nemcsak a székesfőváros, hanem a kontinens legnagyobb szabású közműveinek, amely válságos körülmények között, olyankor ti. a mikor a rendkívül száraz időjárás miatt pl. Bécs városát már-már vízínség fenyegette, derekasan állotta a helyét, tervezőjének és megalkotójának Kajlinger Mihálynak a vízművek nyugalomba vonult tb. igazgatójának maradandó nevet szerezvén.”

Budapest vízrendszere valóban kiváló teljesítményt nyújtott. Ugyan a magas költségek miatt elvetették azt a ma is korszerűnek tűnő elképzelést, miszerint a dupla vezetékrendszer egyik ágán ivóvíz, vele párhuzamosan ipari (mosó, öntöző) víz jusson el a fogyasztókhoz. Az viszont vitathatatlanul Kajlinger érdeme, hogy mérőórákat, azaz fogyasztásmérőket szereltek fel a takarékoság érdekében. Ő maga így írt a vízpazarlásról egy 1902-ben megjelent tanulmányában: „A gondatlanságból nyitva felejtett csap, a tartályok úszóinak felkötése, ital- és dinnye-hűtés a kagylóban és a fürdőkádban: az udvaron összelapátolt hónap vízvezetéki vízzel való olvasztása, lakáshűtés a zuhannyal vagy egyedül a fürdőszobának a lehűtése ugyanilyen módon, kellemes nappali alvás biztosítása végett, midőn itt kényelmes karszéket helyeznek el. Mint egészen különleges esetet

említem, hogy már ágy szalmáját is találták a csap alatt, poloskák lemosása céljából.”

A kiváló mérnök Újpest határain kívül is kamatoztatta szaktudását. Részt vett Temesvár, Fiume, Miskolc és Szombathely vízrendszerének tervezésében, nevéhez kötődik a Wekerle-telep közműrendszerének kiépítése is. Tapasztalatait tudományos publikációkban is megosztotta. Budapest vízellátása 1897-1990 évek alatt és annak tanulságai c. írása 1923-ban Hollán-pályadíjban részesült. További szakkönyvei a Szívó művek elbírálása, a Nyomó művek elbírálása és a Füstemesztők c. munkák voltak. Tekintélyének köszönhetette, hogy a Magyar Mérnök és Építész-egylet 1909 és 1912, valamint 1916 és 1919 között is elnökének választotta. Első hivatali ideje alatt az egylet hét vidéki város egyletének alosztályával gyarapodott. Második elnöksége idején pedig a műegyetemen országos mérnök-konferenciát szervezett. Eszményképe a jól képzett, kifelé egységes és önértékes mérnök társadalom megteremtése volt. Civil vállalásai is voltak, ő lett a Budapesti Korcsolyázó Egylet elnöke.

Az elismerések sem maradtak el. A Ferenc József Rend tiszti keresztjének birtokosa, 1910-ben a magyar királyi udvari tanácsosi cím viselője lett.

Halálhírét a budapesti mérnöki kamara hivatalos lapja így tette közzé 1924. május 18-i számában: „Kajlinger Mihály a székesfővárosi vízművek vezérigazgatója, a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet volt elnöke április hó 5-én, életének 65-ik évében elhunyt. Vele a mérnöktársadalom egyik legmegbecsültebb tagja, elsőrangú gépészmérnök és tetőtől-talpig igaz férfiú szállott sírba. Nem csupán a mérnökségre, de az egész nemzetre nézve is súlyos veszteséget jelent olyan egyén kidőlése, aki mérnöki alkotásokban annyi jelentős eredményt ért el, aki az önzetlen kötelességtudásnak, a haza- és emberszeretnek oly sok szép jelét adta, mint Ő.”

Kajlinger Mihály ma a Kerepesi temetőben nyugszik. Síremlékét ugyanaz a Horvay János szobrászművész jegyzi, aki az újpesti vízművek kertjében álló, Neptunt megjelenítő díszkutat is alkotta. A sírszobor egy sziklából vizet fakasztó gigászi férfialakot ábrázol.

A Wekerle-telep archív levelezőlapon

1908-ban Wekerle Sándor, a dualizmus korának egyik leg-sikeresebb miniszterelnöke törvényjavaslatot nyújtott be, amely egy budapesti tisztviselőtelep létrehozását célozta meg. A gyorsan fejlődő fővárosban égető volt a lakáshiány, az újonnan kiépült gyárak munkásai, de az állami tisztviselők sem találtak egy-könnyen lakást.

Az elfogadott javaslat alapján felkérték a kor legkiválóbb építészeit, köztük Kós Károlyt, hogy magyaros-szecessziós stílusban álmodják meg az épületeket. Az állam hatalmas építési területet vásárolt Kispesten. Az 1909-ben megkezdődött építkezés megszakításokkal egészen 1926-ig tartott. Közel 1200 ház épült fel, több, mint 4000 lakással. Egyes épületek földszintesek, mások emeletesek lettek. A négyzet alaprajzú lakótelep középpontjában impozáns főteret alakítottak ki (ma: Kós Károly tér). Az épületek egyszerre

lettek tetszetősek, tornyokkal, faelemekkel, színes cserepekkel, valamint komfortosak, folyóvízzel és átgondolt belső terekkel. A tervezők gondoltak a közellátásra is. Négy elemi iskola és postahivatal is létesült, lovasrendőr laktanyát telepítettek a közbiztonság érdekében. Ügyeltek a lakótömbök és a zöldterületek helyes arányára is, mintegy 50 ezer fát, többségében gyümölcsfát ültettek el a telepen. A gondos tervezés és a mesteri kivitelezés a korabeli Európa egyik legélhetőbb, legegységesebb kertvárosát teremtette meg.

A Wekerle-telep ma is él és virágzik. Néhány saroknyira a főváros egyik legforgalmasabb útjától, az Üllői úttól, egy madárcsicsergéstől hangos, varázslatos világ várja haza lakóit, akik egyesületet hoztak létre műemléki védettségű otthonaik eredeti formájában történő megőrzése céljával. Kajlinger Mihály a maga mérnöki tehetségével hozzájárult ezen tisztviselőtelep felépítéséhez. Itt szerzett érdemei miatt kapta az udvari tanácsosi címet. □

Nagyapák a közéletből

Beszélgető partnereim: Mátrai Istvánné Bánkúti (Bulicsek) Anna és Bánkúti Mária Vera Újpest két jelentős személyiségének családjába szü-

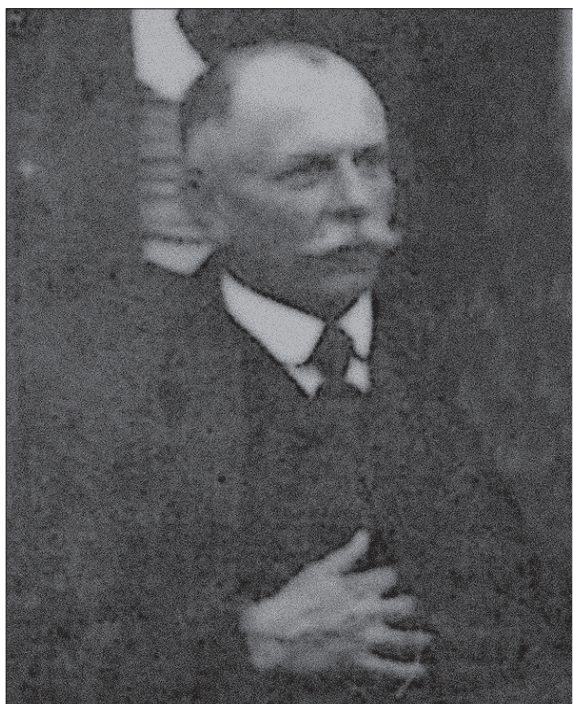
lettek, s nevelődtek fel. A neves nagyapák és édesapjuk alakját is felidézzük. Dr. Miklós Antal (Nagyhelvény, Szlovákia, 1870. – Újpest, 1932.) 1907-től választott képviselő, majd polgármester volt 1912–1918 között. Bulicsek Ferenc (Senitz, Csehország, 1869. – Újpest, 1919.) 1903-ban alapította a Bulicsek és Társa Kazán, Tartály és Vasszerkezeti Gyárat, mely a Rózsa utca 14.-ben működött. Közéleti szerepet töltött be a városi testületben, mint virilis képviselő.

Anna Újpesten született 1924-ben, Mária pedig Budán az ostrom kellős közepén, a János Kórház pincéjében. Esetében a szülők, mint sokan mások akkoriban, úgy gondolták, a budai oldal nagyobb biztonságot nyújt majd a harcoktól. Az ipari üzemek nagy száma miatt

hosszabb harcokra számítottak, ezért hagyták el az újpesti házat. Tudjuk, nem így történt, míg Újpesten gyorsan áthaladt a front, addig a Duna jobb partján súlyos harcok dúltak.

– *A nagyapákról először Annát faggatom. Hogyan is alakult ez a közös vonal a családfán?*

Anna: Anyai nagyapám dr. Miklós Antal jogász volt, a ma Szlovákiához tartozó Nagyhelvényben született, jogi végzettsége megszerzése után 1899-ben nyitott ügyvédi irodát Újpesten, majd Pest vármegye főügyésze lett, 1907-től városi képviselő. Újpest polgármestereként 1912–1918 között tevékenkedett. Hat gyermeket nevelt: Dezső, József, Antal, Mária mellett sorrendben negyedik gyermeke, Lujza (aki tanítónő lett) volt az édesanyám. Nagymamám nagyon fiatalon meghalt, nem is ismertem. Nagyapám újra megnősült, a titkárnőjét vette el, s ebből a házasságból is született még egy fia. Édesanyám gyermektelen özvegyasszonyként ismerkedett meg édesapámmal, ifj. Bulicsek (később: Bán-

Miklós Antal

Bulicsek Ferenc

kúti) Ferencsel Felsőgödön egy nyaralás alkalmával.

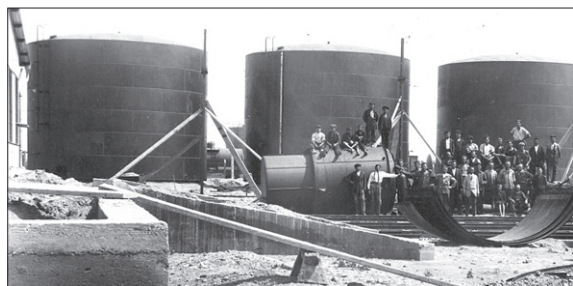
Miklós nagyapa 1932-ben halt meg, a következő év ismét gyászt hozott a családra: édesanyám is meghalt. Mi is árván maradtunk az öcsémmel, aki később orvos lett – jelenleg Floridában él, s a húgommal, aki sajnos már elhunyt. Özvegy édesapám pót édesanyját keresett nekünk. Újra nősült – családi körben sokszor mondogatta mosolyogva, hogy büszke rá, hogy a város legszebb tanítónőjét és óvónőjét is feleségül vehette. Utóbbi lett Mária édesanyja.

– *Bulicsek Ferenc, az apai nagyapa semtősgyökeres Újpesti. Róla mit őriz a családi archívum?*

Mária: Nagyapa egy Senitz nevű, cseh városkában látta meg a napvilágot, s a kor szokásának megfelelően fiatal iparos legényként elindult világot látni, tanult mesterségében szélesebb körű szakmai tapasztalatokat szerezni. Dél felé vándorolva, nagyjából az 1890-es években jutott el Budapestre, itt ismerkedett meg nagyanyánkkal, aki egyébként lengyel nő volt, Anna Szamolovszka. Nagyapa valószínűleg először alkalmazottként dolgozott a vasiparban, majd 1903-ban alapította a gyárat s végleg letelepedett Újpesten. Szüksége volt tőkétársra: ismeretség alapján Szauer Somával társult 1912-ben, aki később könyvelőként dolgozott üzemükben.

– *Jártak-e a gyárban, milyen volt?*

Anna: Hat éves koromig többször jártam arra, az Ősz utca 113.-ban volt az egyik bejárat, a másik a Rózsa u. 14.-ben. Ez szerepelt hivatalos címként is. Akkoriban a gyár területén is laktunk. A Görgey utcai házunk csak 1929-ben épült fel. Tervezője Szalkai Jenő építészmérnök. Évtizedekig Újpesten élt, több lakóházat is tervezett itt. A megren-

A Bulicsek-gyár munkáirsai a készülő gáztartályok előtt

delők szájról-szájra adták a nevét, kiváló munkát végzett.

Mária: Pici gyerekként néhányszor bevittek engem is a gyárba, arra emlékszem, hogy óriás volt, sok ember dolgozott ott. Felültettek az irodában az asztalra, s a titkárnő, aki valószínűleg még mindig él – Szkokanovics Piroska a neve – és mások körülálltak, én persze borzasztóan meg voltam ijedve. Az udvaron rengeteg nyersanyagot halmoztak fel – nagy kazánok, gépek álltak egymás mellett. Nem sokkal később 1949-ben államosították az üzemet.

– *Jól működő cég volt, bizonyára külföldre is dolgozott...*

Mária: Az alkalmazottak száma 70 és 100 fő között mozgott a munkától függően. 1909-ben a könnyebb nyersanyag- és áruszállítás érdekében iparvágányt vezettek be. Édesapámtól tudom, hogy nagyapa gyakran járt külföldre úgy mond munkát szerezni, a Balkánra, Lengyelországba vagy vissza Csehországba. Hetekre eltűnt, itt hagyva nagymamát a gyerekekkel, s hazatérve hozta a megrendeléseket. Közép-Európában és a Balkánon sok üzletet kötött, hatalmas kazánokat, fém-tartályokat exportáltak. Erdélybe és a romániai olajmezőkre is szállítottak hatalmas tartályokat.

– *Mindkét nagyapa élénk társadalmi életet élt. A polgári élet része volt a társasági összejövetel is. Milyen emlékeik vannak erről?*

Anna: Miklós nagyapa a Katolikus Kör elnöke volt, az első háború alatt Polgári Segítő Bizottságot alapított, hadikórházat, népkonyhákat hozott létre. 1918-as nyugdíjazása után az Óvoda Felügyelő Bizottság elnöke lett.

Mária: Apám mesélte, hogy Bulicsek nagyapa volt az egyik jelentős virilis tagja a városi képviselőtestületnek. Tudom, hogy rendszeresen támogatták Berda Józsefet is, például a Kör Kávéházba befizették egy-egy hétre ebédre. Berdát Anna is ismerte személyesen.

– *A Bulicsek-gyár vezetése természetesen apáról fiúra szállt.*

Mária: Fiatalon halt meg nagyapa 1919-ben, édesapánk nem is volt itthon akkor. Szibériában volt hadifogságban a háború alatt, csak hét év elteltével került haza. Akkor testvére József és Szauer Soma vitték a gyár ügye-

it. Apukánk hazatérése után, 1949-ig hárman vezették az üzemet. Szauer Soma szerencsére túlélte a háborút, az üldöztetések alatt természetesen bújtatták, s a háború után ugyanúgy munkába tudott állni, mint régen.

– *Az államosítás után milyen lebetősség adódott a továbbélésre?*

Mária: Apánk egy darabig alkalmazott volt az üzemben, majd saját levélpapírján adtak igazolást alkalmazásának megszüntetéséről. Az államosítás pillanata biztosan nagyon megrázó volt számára – egy reggel az irodájában várták a bőrkabátosok, és közölték vele, hogy e pillanattól kezdve semmihez nem nyúlhat, mert mindent lefoglaltak az állam nevében nyersanyagtól bankszámláig. Egyetlen dolog, amit elhozhatott magával egy logarléc volt, ezen kívül semmi. Egyik unokahúgomnak adtam pár éve, mert ő építésmérnök, legalább hasznát veszi. Borzasztó nagy lelki erő kellett ennek az egésznek az elviseléséhez.

Anna: A gyárból az én utolsó emlékem egy karácsonyfatalp, még ott készítették, s ott-hon volt a lakásban, így nem került a kezükbe.

– *Kapott munkát édesapjuk az elbocsátás után? Tudják-e mi lett a gyárral?*

Mária: Apu a Váci úti Acélöntő és Csőgyárba került, mint műszaki beosztott, nyugdíjazásáig ott dolgozott. A gyárat az Árpád úti lakótelep építése során lebontották a '70-es évek közepe után. Nagyjából 1970-ig működött.

Anna: Egyszer elvittük arra aput, most már tudom, nem kellett volna, nagyon megrázta őt, szomorúan nézte a romokat. Jobb lett volna, ha nem látja. Kérdezte is, hogy vajon megtalálták-e az alapkövet, amit nagyapánk rakott le? Sajnos nem tudtuk meg. Szokás szerint az aznapi újság, pénzek, stb. lehetett benne.

Mária: A házunkat is államosították, lakásokra osztották. A rendszerváltás után csekély „részleges kárpótlást” kaptunk, még az édesanyámmal általunk lakott lakás megvásárlására sem volt teljesen elég.

– *A neves nagyapa unokái miként cseperedtek? Választotta valaki a szülői szakmát?*

Anna: Nem, más foglalkozást választottunk. A Kanizsai Dorottya Leánylíceumból 15 éves koromban kerültem a Zsámbéki Tanítóképzőbe, 1943-ban végeztem. Bentlakásos is-

kola volt, nagyon szerettem ott lenni, sajnos már csak hárman élünk az osztályból. Máig találkozgatunk. Később húgom is ott végzett. A hivatást azonban nem gyakoroltam, sajnálom is ma már. Megismerkedtem Mátrai Istvánnal, esküvőnk után a háztartást vezettem. Hatvanhárom év óta nem messze, a XIII. kerületben lakom. Újpestinek vallom magam, ma is figyelemmel kísérem az itt történeteket. A családi hírek mellett a kerületi sajtó és a Helytörténeti Értesítő rendszeres olvasója is vagyok.

Mária: A Kanizsaiban érettségiztem, de nem tanulhattam tovább, mert tiltólistára kerültem. Emlékszem rá, hogy mint afféle gyerekek, osztálytársaim belelestek néha a naplóba, s látták, hogy egyedül az én nevem mellett van X, kérdezték, hogy mit jelent. Azt mondtam nem tudom... Megpróbáltam a zenei pályán tovább lépni, mert 5-től 18 éves koromig zongorázni tanultam, próbálkoztam, de az sem sikerült. Végül idegenvezetést tanultam, s a '60-as évek elején több évig az IBUSZ alkalmazottja voltam. Magyar és beutazó német csoportokat kísértem. Aztán abbahagytam, mert finoman felhívták a figyelmem, hogy minden társasút után írjak jelentést, hogy milyen volt a hangulat. Párat megírtam, aztán elmeséltem apámnak mit kérnek tőlem, azt mondta: na ez nem neked való! Abba is hagytam. Különböző helyeken dolgoztam később, aztán az Editio Musica Budapest Zeneműkiadónál helyezkedtem el, s dolgozom ma is nyugdíj mellett. Nagyon szívesen csinálom!

– *Ma is megvan a kapcsolat a floridai testvérrel?*

Anna: Kecskeméten volt radiológus, s '56-ban döntött úgy, hogy elmegy. Jól van, néha hazalátogat, bár kora miatt egyre ritkábban. □

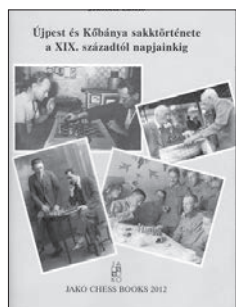
A Bulicsek gyár udvara

Könyvek Újpestről

Dr. habil. Sallai János nyugállományú határőr ezredes, az NKE Rendészettudományi Karának docense, az újpestiek azonban elsősorban az Újpesti Városvédő Egyesület egyik alapító tagjaként és a Helytörténeti Alapítvány korábbi elnökeként találkozhatnak vele. A szakember test-

közelből ismeri kutatásainak tárgyát: a vasfüggönnyt, hiszen közel 30 évig szolgált a Határőrségnél. Közel múltunk politikatörténete sokak számára a hétköznapiakat jelentette, benne olyan fogalmakkal, mint a műszaki zár, az aknamező vagy az elektromos jelzőrendszer. A szerző alapos áttekintést nyújt a magyar-osztrák határ történetéről. A levéltári dokumentumokra és visszaemlékezésekre épülő, fotókkal illusztrált szakkönyvet három nyelven jelentette meg a Hanns Seidel Alapítvány.

Jakobetz László kötetében a két egymástól távol eső település sporttörténetét feldolgozva sok párhuzamra mutat rá. Az első részben az újpesti sakkéletet mutatja be. Számunkra nem ismeretlen Erkel Gyula neve, aki

nemcsak a zeneiskola történetében játszott jelentős szerepet, hanem alapító elnöke is lett az 1892-ben alakult Újpesti Sakk-körnek. 1910-ben alakult az Újpesti Munkás Sakk-kör, 1924-ben az Újpesti Maróczy Sakk-kör, majd a '30-as évektől szinte minden nagyobb üzemben működtek sakkegyesületek. A társaságok tagjairól, működéséről, a versenyzési szokásokról részletesen, fotókkal illusztrálva számol be a szerző. A kötet második részében Kőbánya hasonló sakk történeti múltjáról olvashatunk, a utolsó oldalain pedig sakkfeladványokat találunk az érdeklődők.

Mindkét könyv hozzáférhető az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben.

Szakmai elismerés

Augusztus 20-án alkalmából kiemelkedő közművelődési tevékenysége, kulturális és szervező munkája elismeréseként Czégény Ilona, az Újpesti Kulturális Központ általános igazgatóhelyettese Bessenyei György-díjban részesült.

Újpestért-díjasok

Augusztus 29-én került sor a városrész kitüntetések átadására. Újpestért-díjban részesült: Dunai Antal labdarúgó, olimpiai bajnok; Földes László (Hobó) előadóművész, zeneszerző és Urbán Kornél középiskolai tanár. Az elismeréseket Wintermantel Zsolt polgármester nyújtotta át.

Lételemünk a víz

A Városnapokon megnyílt tárlat a Váci úti vízmű építésének 120., a Tungsram strand 75., a motoros hadihajózás 165., valamint Újpest önálló vízrendszerének 100. évfordulójára emlékezik, és a városrész új uszodájának építését ünnepli. A kiállítás szeptember 15-ig látható az Újpest Galériában (Árpád út 66.).

Az Európai Kulturális Örökség Napjai

Újpesten szeptember 21-én a Könyves Gimnázium csillagvizsgálója, a Károlyi István Gimnázium, a Kozma Lajos Szakközépiskola és az Észak-pesti Szennyvíztisztító telep, 22-én a Városháza és a Károli Gáspár Református Egyetem látogatható. Az Állatsziget és az Újpesti Műszaki Szakközépiskola mindkét napon fogadja az érdeklődőket. Információk a Helytörténeti Gyűjteményben.

Gyász hír

Július 31-én, életének 90-ik évében elhunyt Rappaport Zoltán, az Újpesti Zsidó Hitközség örökös, tiszteletbeli elnöke, az Újpesti Városvédő Egyesület alapító tagja, a városrész Újpestért-díjas polgára. Augusztus 4-én, a Kozma utcai izraelita temetőben Szerdócz Ervin újpesti rabbi-helyettes búcsúzott mindenki „Zoli bácsijától”.

Szeptemberi számunkban az 1., 7., 8., 9., 10., 11., 19., 20., 21 és a 22. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.